

mevzu

sosyal bilimler dergisi | journal of social sciences

e-ISSN 2667-8772

mevzu, Mart/March 2024, s. 11: 321-362

İbn Ataullah el-İskenderî'nin Velâyet Anlayışı Üzerine Analitik Bir Düşünce
An Analytical Reflection on Ibn Ataullah Al-Iskenderî's Understanding Of Velâyah

Naim Döner

Doç. Dr, Bingöl Üniversitesi,
İslami İlimler Fakültesi Tefsir ABD,
Assoc. Prof. Dr, Bingol University,
Faculty of Islamic Sciences, Department of Tafsir
ndoner@bingol.edu.tr

ORCID: 0000-0001-9714-4796

DOI: 10.56720/mevzu.1421434

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 17 Ocak / January 2024

Kabul Tarihi / Date Accepted: 1 Mart / March 2024

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Mart / March 2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Mart / March

Atıf / Citation: Döner, Naim. "İbn Ataullah El-İskenderî'nin Kur'anî Bir Kavram Olan Velâyet Anlayışı". *Mevzu: Sosyal Bilimler Dergisi*, 11 (Mart 2024): 321-362.
<https://doi.org/10.56720/mevzu.1421434>

İntihal: Bu makale, ithenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by ithenticate. No plagiarism detected.

web: <http://dergipark.gov.tr/mevzu> | <mailto:mevzusbd@gmail.com>

Copyright © CC BY-NC 4.0

Öz

Doğum tarihi tam olarak bilinmeyen İbn Atâullah el-İskenderî, Mısır'ın İskenderiye şehrinde dünyaya gelmiş ve 709/1309 tarihinde Kahire'de vefat etmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, mantık, felsefe ve usûl ilimlerinde yetkin olan İbn Atâullah güçlü hitabetiyle öne çıkmış sufi bir şahsiyettir. İskenderî'nin etkileyici üslubu başta *el-Hikemü'l-Ataiyye* olmak üzere diğer eserlerinde kendisini belli etmektedir. İbnü'l-Müneyyir, el-Eberkûhî, el-Mâzûnî ve ed-Dimyâtî gibi âlimlerden ilim tahsil eden İskenderî, Şazeliyye tarikatının kurucusu Şeyh Hasan eş-Şazelî'nin talebesi Ebü'l-Abbâs el-Mürsî ile tanıştıktan sonra tasavvufa yönelmiştir. Tarikatın üçüncü şahsiyeti kabul edilen İskenderî'nin eserlerinde tasavvufun en derin konularına ilişkin bilgiler etkileyici, coşkun ve ilmî bir üslupla izah edilmektedir. İskenderî tevbe, zühd, sabır, hubb, sıdk, kurb, tevekkül, nefis muhasebesi, rızık, nübüvvet, şeriat-hakikat gibi Kur'anî konuları rivayet ve dirayet tefsir yöntemiyle ve işârî bir üslupla tefsir etmiştir. Aynı yöntem ve üslupla velâyet kavramı üzerinde duran İskenderî nübüvveti velîliğin kaynağı görür. Velâyetin nübüvveti teyit ettiğine ve velîlerin kerametlerinin de nebîlerin mucizelerini desteklediğine inanır. Ona göre Resul-i Ekrem (sav)'in vefatından sonra Allah'a daveti en iyi şekilde yerine getirenler, ilmiyle amel eden, basiret sahibi olan ve ölümden korkmayan velî kullardır. Çeşitli adlarla velâyet türleri üzerinde duran İskenderî, *iman* velâyetinin iman ve takvayı, *îkân* velâyetinin ise iman ve tevekkülü içerdiğini düşünür. Yakîn velâyetinin mertebesine ulaşan velî, kendi tevekkül dairesinden çıkıp tam bir teslimiyet ile Hak Teâlâ'ya dayanıp güvenir ve onun yardımına mazhar olur. Velîlerin kerametini caiz ve mümkün gören İskenderî, peygamberlere, velîlere ve salihlere tevessül edilebileceğini savunur. Kerâmeti ortaya çıkaran asıl güç, kuvveti her şeye yeten Allah'ın kudretidir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Tasavvuf, İbn Ataullah el-İskenderî, Kur'an, velâyet, Velî, Kerâmet.

Abstract

Ibn Atâ'ullah al-Iskenderî, whose exact date of birth is unknown, was born in Alexandria, Egypt and died in Cairo in 709/1309. Ibn Atâ'u'llâh, who was competent in the sciences of tafsîr, hadîth, fiqh, logic, philosophy and usul, was a Sufi figure who stood out with his powerful oratory. Iskenderî's

impressive style is evident in his other works, especially al-Hikam al-Ataiyya. Iskenderî studied from scholars such as Ibn al-Munayyir, al-Abarakûhî, al-Mâzûnî and al-Dimyâtî, and turned to Sufism after meeting Abû al-Abbâs al-Mursî, a disciple of Shaykh Hasan al-Shazalî, the founder of the Shazaliyya order. In the works of Isken-derî, who is considered the third figure of the order, information on the deepest subjects of Sufism is explained in an impressive, enthusiastic and scholarly style. Iskenderî exegeted Qur'anic topics such as repentance, asceticism, patience, hubb, sincerity, qur'an, tawakkul, accounting of the soul, sustenance, prophethood, guardianship, shari'ah-truth with the method of narration and dirayat exegesis and in an allegorical style. In the same method and style, Iskenderî emphasised the concept of guardianship and considered prophethood as the source of guardianship. He believes that guardianship confirms prophethood and the miracles of the prophets are supported by the miracles of the prophets. According to him, those who fulfil the call to Allah in the best way after the death of the messenger of Allah are the guardian servants who work with their knowledge, have clairvoyance and do not fear death. Iskenderî, who focuses on the types of guardianship under various names, thinks that the guardianship of faith includes faith and taqwa, and the guardianship of îqân includes faith and tawakkul. The guardian who reaches the level of the guardianship of taqîn leaves the circle of tawakkul and relies on Allah with complete submission and relies on his help. Iskenderî, who considers the miracles of the guardians permissible and possible, argues that tawassul can be performed on prophets, guardians and the righteous. The real power that brings forth the miracle is the omnipotent power of Allah. Kerâmah is a divine honour for the guardian and supports the miracles of the prophet to whom he is subject

Keywords: Tafsir, Mysticism, Ibn Ataullah al-Iskenderî, Qur'an, guardianship, guardian, miracle.

Giriş

İbn Ataullah el-İskenderî düşünce ve fikirleriyle birer sufi olan Muhyiddin İbnü'l-Arabî (ö. 638/1240) ve Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) gibi tasavvuf çevrelerini fazlasıyla etkilemiş sufi bir şahsiyettir. Başta onun *el-Hikemü'l-'Atâ'iyye* adlı kitabı olmak üzere eserlerinin Afrika'nın Kuzeyi ve

bütün İslâm dünyasında önemli bir etki bırakması bunu göstermektedir. Nitekim el-*Hikemü'l- 'Atâ'iyye* eseri, elliden fazla sûfî tarafından farklı dillere tercüme ve şerh edilen bir eserdir.¹

Aslında İskenderî'nin yetiştiği 7/13. asır tasavvuf tarihi açısından önemli şahsiyetlerin yaşadığı bir asır olarak ön plana çıkmaktadır. Bu asırda Kübreviyye'nin müessisi Necmeddîn-i Kübrâ (ö. 606/1209), Çiştîyye tarikatının müessisi Muînüddîn Hasan el- Çiştî (ö. 633/1236), İskenderî'nin de başlısı olduğu Şâzeliyye'nin müessisi Ebul-Hasan eş-Şâzelî (ö. 654/1256), Bedeviyye'nin müessisi Seyyid Ahmed el-Bedevî (ö. 675/1276) gibi sufi şahsiyetler yetişmiş ve İslam dünyasının dört bir yanında birçok tarikat ve sufi ortaya çıkmıştır. Bu hareketlilik, 6/12. asırda başlamış olan tasavvufî canlılığın bir devamı niteliğindedir. Bu asırda ortaya çıkan Şazeliyye, Çiştîyye, Kübreviyye ve Bedeviyye gibi büyük tarikatların önemli bir kısmı günümüze kadar varlığını devam ettirmiştir. Yine bu çağda İbn Arabî (ö. 638/1240), nazarî tasavvufun çerçevesini oluşturmuştur.² İskenderînin, eserlerinde özellikle *Latâifu'l-Mimen* adlı eserinde tarikatın kurucusu Ebu'l-Hasan eş-Şâzelî (ö. 656/1258) ve talebesi Ebu'l-Fazl/Ebu'l-Abbas el-Mursî'nin (ö. 685/1287) görüşlerini anlatarak onların ortaya koyduğu tasavvuf prensiplerini disiplin haline getirdiği söylenebilir.³ Dolayısıyla İskenderî'nin görüşlerinin oluşmasında Şâzeliyye tarikatının kurucuları tarafından ortaya konan genel prensipler belirleyici olmuştur.⁴ Ayetleri rivayet yorum yöntemi olan ayet, hadis, sahabe sözleriyle tefsir eden İskenderî, tasavvuf ehlinin önde gelen simalarının sözleriyle de yorumlar. Dirayet tefsir yöntemine de başvuran İbn Ataullah, eserlerinde tevbe, zühd, sabır, şükür, havf, reca, hubb, zikir, sıdk, kurb, rıza, tevekkül, nefis muhasebesi,⁵ rızık, nur, marifet, akıl, şeriat-hakikat, hikmet⁶ gibi pek çok Kur'anî

¹ Mustafa Kara, "İbn Atâullah el-İskenderî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/337.

² Ahmet Murat Özel, *İbn Ataullah el-İskenderînin Tasavvuf Felsefesi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2002), 6.

³ Ahmet Murat Özel, "İbn Ataullah el-İskenderî'nin Allah'ın Varlığına Dair Kanıtlara Yönelik Eleştirisi" *Marife* 13/2 (2013), 6.

⁴ Özel, *İbn Ataullah el-İskenderî'nin Tasavvuf Felsefesi*, 6.

⁵ İbn Ataullah el-İskenderî, *Tacu'l-'Arûs (el-A'mâlu'l-Kâmile içinde)* (Kahire: Daru'l-İhsân, 2019), 281-282.

kavramı “Zühd ve tavka neticesinde sadece tasavvuf ehline açılan bir takım gizli manalar ve işaretler yoluyla Kur’an ayetlerini açıklama”⁷ anlamına gelen işarî yorum yöntemiyle açıklar.⁸ Davudî (ö. 945/1539 [?]), muhaddis, fakih, şair ve usul ilimlerinde otorite olan İskenderî’yi müfessirler arasında zikreder.⁹ Bu makalenin tefsirci yönüyle ülkemizde çok tanınmayan İbn Ataulah’ın Kur’an ayetleri eksenli velâyet anlayışının anlaşılmasına katkı sunacağı umulmaktadır.

1. Hayatı ve İlmî Şahsiyeti

Bu başlık altında önce İbn Ataulah’ın hayatına, ardından ilmî şahsiyetine dair bilgilere yer verilecektir.

1.1. Hayatı

Sufi bir şahsiyet olarak meşhur olan İbn Atâullah el-İskenderî’nin tam adı Ahmed b. Muhammed b. Abdülkerim b. Atâullâh b. Abdurrahman b. Abdülkerim b. el-Hasan eş-Şâzelî el-Malikî es-Sufî el-İskenderî (el-İskenderânî)’dir.¹⁰ İskenderiye’de doğan İbn Atâullah el-İskenderî, Mısır’ın fethinden sonra ora-

⁶ İbn Ataulah el-İskenderî, *el-Hikemü’l-‘Atâ’iyye (el-A’mâlu’l-Kâmile içinde)* (Kahire: Daru’l-İhsân, 2019), 45-82.

⁷ ez-Zehabi, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir ve’l-Mufessirun* (Kahire: Daru’l-Hadis, 1426), II/308.

⁸ Rebî’î, Meylûd, *Tefsir İbn Atâullah li Âyâtî’l-Kur’ani’l-Kerim* (Tilimsan: Basılmamış Doktora Tezi, Camiatu Ebu Bekir, 1432), 242-245.

⁹ ed-Davudî, Şemsuddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtu’l-Müfessirin* (Beyrut: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 77-78.

¹⁰ İbnu’l-‘Îmâd Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed b. el-‘Îmâd el-‘Akrî el-Hanbelî, *Şezerâtu’z-Zehab fi Ahbâr Men Zeheb* (Dımaşk-Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986). el-Bağdâdî, İsmâil b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî, *Hediyetu’l-Arifin* (Beyrut: Daru İhyai’t-Turasi’l-Arabi, 1951); I/103; İbnu’l-Mulakkan, Siracuddin Ebu Hafis Ömer b. Ali b. Ahmed el-Mısri, *Tabakâtu’l-Evliya* (Kahire: Mektebetu’l-Hanci, 1393/1973), 421; es-Süyûtî, Ebü’l-Fadl Celâleddin Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *Hüsnu’l-Muhadara fi Tarihi Mısra ve’l-Kahire* (yy.: Daru İhyai’l-Kutubi’l-Arabiyye, 1368/1968), 1/524; Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halife, Kâtip Çelebi, *Keşfü’z-Zunûn ‘an Esâmi’l-Kütüb ve’l-Fünûn*, (Bağdat: Mektebetu’l-Musennâ, 1941), I/674; İbn Atâullah el-İskenderî, *el-A’mâlu’l-Kamile*, thk. Muhammed Nassâr, Mahmud Mursî el-Ezherî, Daru’l-İhsan, Kahire, 2019, 25; Dâvûdî, Şemseddin Muhammed b. Ali b. Ahmed, *Tabakâtu’l-Müfessirin*, Dârü’l-Kütübü’l-İlmiyye Beyrut t.y., 1/77; Mustafa Kara, “İbn Atâullah el-İskenderî”, 19/337.

ya yerleşen Benî Cüzâm kabilesine mensuptur.¹¹ İskenderî'nin doğum tarihi tam olarak belli değildir. *el-Hikemü'l-Atâ'iyye* adlı eserini şerh eden İbn Acibe el-Hasenî (ö. 1224/1809) ve tasavvufi düşüncesine dair doktora tezi hazırlayan Ebu'l-Vefa et-Teftezânî, onun hicrî 658/miladî 1260 yılında,¹² eserlerini yayına hazırlayan Muhammed Nassâr ve Mahmud Mursî el-Ezherî ise onun hicrî 655 dolaylarında doğmuş olabileceğini ifade ederler.¹³ İbn Ataullah'ın künyesi Ebu'l-Abbas, Ebü'l-Fazl, lakabı ise Tâcüddîn'dir.¹⁴

İskenderî'nin dedesi Şeyh Abdulkerim b. Atâullah (ö. 640/1243) tanınmış Mâlikî bir fakihi olup şiddetli bir tasavvuf muhalifi idi.¹⁵

Şazeliyye tarikatının kurucusu Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî'nin (ö. 656/1258) halifesi Ebü'l-Abbas el-Mürsî ile tanışan İskenderî, onun sohbetlerine katılmaya başlamış ve 12 yıl onun sohbetine devam etmiştir.¹⁶ Hayatının bu merhalesinde zahiri ilimlerle meşgul olmaya devam etmiş, nispeten yaşı küçük olsa da ilmin yanında tedaris ve ifta ile de meşgul olmuştur. İlimle meşgul olmayı terk etmek istese de şeyhi buna izin vermemiştir. Onun tasavvufi terbiyesine devam etmiştir.¹⁷

Anlaşıldığı kadarıyla İskenderî, şeyhinin izniyle onun vefatından kısa bir süre önce vaaz ve irşad için Kahire'ye gidip yerleşmiş ve hayatının sonuna kadar burada yaşamıştır. İbn Atâullah, Kahire'de bulunurken mürşidi Ebü'l-Abbas el-Mürsî 686/1287 yılında vefat etmiştir. Şeyhinin vefatından sonra Şazeliyye tarikatının başına geçmiş ve tarikatın üçüncü siması olmuştur.¹⁸

¹¹ Kara, "İbn Atâullah el-İskenderî", 19/337.

¹² İbn Acibe el-Hasenî, Ahmed b. Muhammed, *İkâzu'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem* (Kahire: Daru'l-Maarif, ts.), 8.

¹³ Muhammed Nassâr - Mahmud Mursî el-Ezherî, el-A'mâlu'l-Kamile (Mukaddime), 25-27.

¹⁴ İbnü'l-Mulakkân, *Tabakâtu'l-Eoliya*, 421; Dâvûdî, *Tabakâtu'l-Müfessirîn*, 1/77; Süyûtî, *Hüsnü'l-Muhadara*, 1/524.

¹⁵ İbn Atâullah el-İskenderî, Ahmed b. Muhammed b. Abdülkerim, thk. Muhammed Nassâr-Mahmud Mursî el-Ezherî, *Latâifu'l-Minen (el-A'mâlu'l-Kâmile içinde)* (Kahire: Daru'l-İhsan, 2019), 462; Muhammed Nassâr - Mahmud Mursî el-Ezherî, *el-A'mâlu'l-Kamile* (Mukaddime), 28; İbn Acibe, *İkâzu'l-Himem*, 8.

¹⁶ İbn Atâullah el-İskenderî, *Latâifu'l-Minen (el-A'mâlu'l-Kâmile içinde)*, 465.

¹⁷ Muhammed Nassâr - Mahmud Mursî el-Ezherî, *el-A'mâlu'l-Kamile* (Mukaddime), 28; İbn Acibe, *İkâzu'l-Himem*, 8 vd.

¹⁸ *Binyamin Orta*, "el-Hikemü'l-Atâiyye'de İcâz Sanatı" *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 19/1 (2022), 89.

Kahire'de, Takiyuddin Sübkî'nin (ö. 756/1355) katıldığı geniş bir cemaat onun etrafında oluşmuş, Ezher Camii'nde kendisine ait bir ilim meclisinde coşkun bir üslupla vaazlar vererek, tasavvufî bir yöntemle ayetleri tefsir etmiştir. İskenderiye'den ayrıldıktan sonra en meşhur talebesi fakih ve arif olan Davud b. Bahilla'yı (ö. 733) yerine bırakmıştır.¹⁹

İbn Atâullah Kahire'de 13 Cemâziyelevvel 709'da (19 Ekim 1309) Medrese-i Mansûriyye'de vefat etmiş ve Amr b. As'ın da defnedildiği Cebelü'l-Mukattam'da bulunan Karâfe Mezarlığı'na defnedilmiştir.²⁰

1.2. İlmî Şahsiyeti

Daha çok tasavvuf ilmiyle ön plana çıkan ve çok yönlü bir âlim olan İbn Atâullah tasavvufa yönelmeden önce başta dil ilimleri olmak üzere tefsir, hadis, fıkıh, usul ilimlerini tahsil etmiştir.

Nâsirüddin İbnü'l-Müneyyir'den (ö. 683/1284) fıkıh, Şihabuddin Ahmed b. İshak el-Eberkûhî (ö. 701/1302), Muhyiddin el-Mâzûnî'den (ö. 698/1299) nahiv ilmini,²¹ Şerefeddin Abdülmü'min ed-Dimyâtî'den (ö. 705/1306) hadis ilmini ve Muhammed b. Mahmûd el-İsfahânî'den (ö. 688/1289) fıkıh Usulünü, kelâm, felsefe ve mantık ilimlerini tahsil etmiştir. İbn Atâullah, Ebü'l-Abbâs el-Mürsî (ö. 686/1287) ile tanıştıktan sonra tasavvuf ondan tasavvuf eğitimi almıştır.²²

İskenderî, Davud b. Bahilla (ö. 733/1333), Şihabuddin Ahmed İbn Meblak es-Sekenderî (ö. 749/1348) ve Takiyyüddin Ali b. Abdulkâfi es-Sübkî (ö. 756/1355)²³ ve Ebü'l-Hasan el-Karâfi gibi zatları yetiştirmiştir.²⁴

¹⁹ Muhammed Nassâr - Mahmud Mursî el-Ezherî, *el-A'mâlu'l-Kamile* (Mukaddime), 29-30.

²⁰ İbnü'l-Mulakkan, *Tabakâtu'l-Evliya*, 421; Muvaffakuddin b. Osman, *Mürşidu'z-Zuvvâr ilâ Kubûri'l-Ebrâr* thk. Muhammed Fethî Bebû Bekr, (Kahire: Daru'l-Mısriyye'l-Lübnâniyye, 1415/1995), 14; Muhammed Nassâr-Mahmud Mursî el-Ezherî, *el-A'mâlu'l-Kamile* (Mukaddime), 34.

²¹ İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed, *ed-Dureu'l-Kamine fi A'yâni'l-Mietî's-Sâmine* (Haydarabâd: Daru'l-Maarif'l-Osmaniyye, 1414/1993), I/274.

²² Muhammed Nassâr - Mahmud Mursî el-Ezherî, *el-A'mâlu'l-Kamile* (Mukaddime), 29; Kara, "İbn Atâullah el-İskenderî", 19/337; Özel, *İbn Atâullah el-İskenderî'nin Tasavvuf Felsefesi*, 5.

²³ Muhammed Nassâr - Mahmud Mursî el-Ezherî, *el-A'mâlu'l-Kamile* (Mukaddime), 29-30.

²⁴ Rebî'î, Meylûd, *Tefsir İbn Atâullah li Âyâtî'l-Kur'ani'l-Kerim*, 20.

İbn Atâullah el-İskenderî, tasavvuf ağırlıklı eserler telif etmiş, bu eserlerin bir kısmının ona nispeti kesin olmakla birlikte bir kısmının nispeti ise tartışmalıdır. Ayrıca telif ettiği bir kısım eserleri ise maalesef günümüze ulaşmamıştır.

Kendisine nispeti kesin olan eserleri şunlardır: *el-Hikemü'l-'Atâ'iyye, et-Tenvîr fî İskâtü't-Tedbîr, Letâifü'l-Minen fî Menâkıbı'ş-Şeyh Ebi'l-Abbas el-Mursî ve Şeyhihi'ş- Şâzelî Ebi'l-Hasan, Tâcu'l-Arûs el-Hâvî li Tehzîbi'n-Nufûs (Tâcu'l-Arûs ve Mühezzibü'n-Nufûs), Miftâhu'l-Felâh ve Misbâhu'l-Ervâh, el-Kasdu'l-Mücerred fî (Ma'rifeti) İsmi'l-Müfred, Unvânu't-Tevfîk fî Âdâbi't-Tarîk,*²⁵ *Min Kelâmi Taceddîn İbn Atâillah es-Sekenderî Radiyallahu Anh fî Tefsîri Kavlihi Teâlâ "Ve İzâ Câkel-lezîne Yü'minûne bi Âyâtinâ fe Kul Selâm", Risâle fî't-Tasavvuf, Vasiyye/ Risâle fî Edebi'l-İlm (İskenderiye'deki dostlarına gönderdiği mektup), Tenbîh fî Tarîki'l-Kavm, Münacat, Kaside, Risale, Dua.*²⁶

Ayrıca *Risâle fî's-Sülûk, Vasiyyetü Suhbet(?) es-Sema', Ravdatü't-Tâlibîn ve Umdetü's-Sâlikîn, Ünsü'l-Arûs, Hetkü'l-Estâr fî İlmi'l-Esrâr, Hizbü'n-Nûr ve Tamâmi's-Surûr, Hizbü'n-Necât, Kuvvetü'l-Kulûb fî Muâmeleti'l-Mahbûb*²⁷ gibi eserlerin ona nispeti tartışmalıdır.

Yine İskenderî'nin *Tuhfetü'l-Hillân fî Şerhi Nasihati'l-İhvân, (Berâdiî'nin) Tehzîbü'l-Müdevvene* adlı eserinin muhtasarı, *el-Murakka' ile'l-Kudsi'l-Ebkâ, Usulü Mukaddemâti'l-Vusûl, Şerhu'l-Hikem, Nebzetü'n-Nefise*²⁸ gibi eserlerinin günümüze ulaşmadığı kaydedilmektedir.

İbn Atâullah hitabet tarzı, vaaz ve sohbetleriyle kitleleri derinden etkilemiştir. Özellikle onun etkileyici ve belagî üslubu, *el-Hikemü'l-'Atâ'iyye* eserine yansımış ve tasavvufun derin mevzularına ilişkin bilgiler onun eserlerinde yer bulmuştur. Ancak İbn Atâullah, düşüncelerini ifade ederken vahdet-i vücûd-

²⁵ Muhammed Nassâr ve Mahmud Mursî el-Ezherî, *Miftâhu'l-felâh, Misbâhu'l-Ervâh ve el-Kasdu'l-Mücerred* adlı eserlerin İbn Atâullah'a nispetini doğru bulmamaktadırlar. Bkz. Muhammed Nassâr ve Mahmud Mursî el-Ezherî, *el-A'mâlu'l-Kâmile (Mukaddime)*, 9.

²⁶ Eserleri için bakınız: ed-Davudî, *Tabalâtu'l-Müfessirin*, I/77-78; Rebî'î, Mevlûd, *Tefsîru İbn Atâullah li Âyâti'l-Kur'ani'l-Kerim*, 37; Özel, İbn Ataullah el-İskenderî'nin *Tasavvuf Felsefesi*, 18-33; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Müellifin* (Beyrut: Muessesetu'r-Risâle, 1414/1993), I/225.

²⁷ Salih Muhamed Berekât, *Cuhûdu İbn Atâullah es-Sekenderî fî't-Tefsîr* (Yermuk, 2012); Özel, *İbn Ataullah el-İskenderî'nin Tasavvuf Felsefesi*, 34-38.

²⁸ Özel, *İbn Ataullah el-İskenderî'nin Tasavvuf Felsefesi*, 33-34.

cu sūfilerin tartışmalara yol açan tesbitlerine temas etmemiş, vahdet-i vücûd ile vahdet-i şühûd arasındaki dengeyi koruyarak İbnü'l-Arabî'den ziyade İmam Gazzalî'ye (505/1111) yakın tasavvufî bir anlayışı benimsemiştir.²⁹

Memlûklüpler döneminde Mısır'da aynı dönemde yaşayan İbn Atâullah ile selefi ekolün önemli âlimlerinden olan İbn Teymiyye (ö. 728/1328) arasında tartışmaların çıktığı ve bu nedenle İbn Teymiyye'nin hapse girdiği belirtilmiştir.³⁰ Fakat İbn Kesir (ö. 774/1373), *el-Bidâye ve'n-Nihâye*'de İbn Ata ile İbn Teymiyye arasında geçtiği söylenen bu tartışmalara yer vermiş ve İbn Ata'nın iddia ettikleri fikirlerin İbn Teymiyye'den sabit olmadığını ifade etmiştir.³¹ Ayrıca tartışmada adı geçen İbn Ata'nın, Ataullah el-İskenderî olup olmadığı hususu kesin değilse de Ahmet Murat Özel, doktora tezinde buradaki İbn Ata'nın İbn Ataullah olmasının mümkün olduğunu söyler.³² Aynı şekilde Abdurrahman eş-Şerkavî de, İbn Ataullah ile İbn Teymiyye arasında istigase ve tevessül konusunda tartışmaların meydana geldiğini söylemiş,³³ ancak Muhammed Nassar ve Mahmud el-Ezherî bu iddianın tarihî delillerden yoksun olduğunu ve herhangi bir dayanağının olmadığını ifade etmişlerdir.³⁴

2. İbn Ataullah'ın Velâyet Anlayışı

2.1. Velâletin Lügat ve Terim Anlamı

Lügatte velâyet; nüsrette bulunmak ve yardım etmek; *vilayet* ise işi üstlenmek anlamına gelir.³⁵ Buna göre bu kavram ermişliği ve Hakk'ın kulunu, kulun da onu dost edinmesi, Allah Teâla'nın kulun ibadet ve taat gibi işlerini üzerine alması; kulun da ibadet ve itaat gibi kulluk vazifelerini üstlenmesiyle

²⁹ Meylûd, *Tefsir İbn Atâullah li Âyâtî'l-Kur'ani'l-Kerim*, 29-30.

³⁰ Muhammed Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî ed-Dimaşkî, *el-E'lâm Kâmûsu Terâcîmi li Eşherî'r-Ricâli ve'n-Nisâ mine'l-'Arabi ve'l-Musta'ribîne ve'l-Musteşrikîn*, (Beyrut: Dâru'l-'ilm li'l-melâyîn, 1986), I/221.

³¹ İbn Kesir, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Ömer b. Kesir ed-Dimeşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru Hicr 1418/1997, 18/74.

³² Ahmet Murat Özel, *İbn Ataullah el-İskenderî'nin Tasavvuf Felsefesi*, 16.

³³ Abdurrahman eş-Şerkavî, *İbn Teymiyye el-Fakîhu'l-Muazzab* (Daru'ş-Şuruk, 1410).

³⁴ Muhammed Nassâr - Mahmud Mursî el-Ezherî, *el-A'mâlu'l-Kamile* (Mukaddime), 23-24.

³⁵ er-Rağîb el-İsfâhânî, *Müfradâtu Elfazi'l-Kur'ân* (Dimaşk-Beyrut: Daru'l-Kalem-Daru'ş-şamiyye, 1433/2011), 885.

Hakk'indostluğunu kazanmasını ifade eder.³⁶ Sözlük anlamıyla velî; hem ism-i fail olarak “yardım eden ve koruyan”, hem de ism-i meful anlamında “yardım edilen ve korunan” manasına gelir. Buna göre bir kimsenin işini üstlenen ve onu koruyan kimse onun velisi olmuş olur.³⁷ Dolayısıyla ism-i meful manasında velî; Hak Teâlâ'nın işini üstlendiği kuldur. Nitekim Allah Teâlâ: *إِنَّ وَلِيِّيَ* الله الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ “Benim gerçek velîm, dostum, kitabı indiren Allah'tır. O, salihlerin işini üstlenip onları dost edinir.”³⁸ buyurmaktadır. Hak Teâlâ veliyi bir lahza bile nefsiyle baş başa bırakmaz, aksine onu korumayı üstlenir. İsm-i fail anlamında kullanılan velî ise Allah'a ibadet ve itaati üstlenen kimsedir. Dolayısıyla velînin, araya hiçbir isyan girmeden Allah'a kulluk ve ibadeti devam eder.³⁹ Buna göre velî; Allah Teâlâ ve sıfatlarını hakkıyla tanıyan, O'na itaate devam eden, O'na isyan etmekten kaçınan, şehvet ve lezzetlere dalmaktan uzak durup nefsinin arındırılan kimsedir.⁴⁰ Bu anlamı ile velâyet: “Hakkın, kulunu, kulun da Mevla'sını dost edinmesi, Allah ile kulu arasındaki karşılıklı sevgi ve dostluk, Allah'ın, kulun (ibadet, taat gibi) işlerini kendi üzerine alması, kulun da Allah'ın velisi, vekili olması gibi anlamlara gelir.”⁴¹

Velâlet kelimesi Kur'an'da iki defa geçer, bunlardan birisinde kıyamet gününde gerçek velâletin Allah'a ait olduğunu ifade ederken, diğer ayette iman edip de hicret etmeyen kimselerin hicret edinceye kadar müminlerle bir velâletlerinin, dostluklarının olmayacağı bildirilmektedir.⁴² Yine Kur'an-ı Kerim'de velî ve çoğulu olan evliyâ kelimeleri 43'er defa geçer.⁴³ Kur'an'da

³⁶ Abdurrezzak el-Kaşânî, *Mu'cemu Istilâhâtî's-Sufiyye* (Daru'l-Maarif, 1413), 79; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, (İstanbul: Marifet Yayınları, 1999), 564.

³⁷ el-Kefevî, Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Musa, el-Huseynî, *el-Külliyyât* thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Masrî, (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1433/2012), 773.

³⁸ Araf, 7/196.

³⁹ el-Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye* (Dimaşk-Beyrut: el-Yemâme, 1435), 380.

⁴⁰ Hakîm et-Tirmizî, *Hatmu'l-evliyâ Velîliğin Sonu* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2006), 85.

⁴¹ Mehmet Şirin Ayış, *Tasavvufa Yönelik Eleştiriler Bağlamında “Velâyet” Kavramının Kaynaklarda Ele Alınışı*, *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 23/45 (2020), 43.

⁴² Kehf 18/18; el-Enfâl 8/72.

⁴³ Muhammed Fuad Abdulkaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Alfâzi'l-Kur'ân* (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1414/1994), 931-934.

hem Allah'ın hem de şeytanın evliyasından söz edilir.⁴⁴ Kur'an Allah'ın müminlerin, müminlerin de Allah'ın; şeytanın inkârcıların ve zalimlerin, inkârcıların ve zalimlerin de şeytanın velisi olduğunu söyler.⁴⁵ Sözcük ve türevlerinin Kur'an'da fiil ve isim olarak çokça kullanılması Kur'an'ın konuya verdiği önemi ortaya koyar.

2.2. Velâyetin Temellendirilmesi

İskenderî velîlikle nübüvvet arasında bir irtibat kurar. Ona göre velîliğin kaynağı nübüvettir. Evliyanın nurlarının kaynağı nübüvvet nurudur.⁴⁶ Denebilir ki İskenderî velâyet anlayışını son elçi Hz. Peygamber (sav)'in risâlet vazifesini ifa edip Refik-i Ala'ya intikalinden sonra Allah'a davetin zorunlu olması ve ümmetin ondan miras aldıklarını tebliğ sorumluluğu üzerine inşa eder. Nitekim Resul-i Ekrem (sav): *وَإِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَضَعُ أَعْيُنَهَا لِطَالِبِ الْعِلْمِ* "Kuşkusuz melekler, ilim talebesi için kanatlarını gerer."⁴⁷ buyurmuştur. Allah Teâlâ *شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ* "Allah, hak ve adaleti ayakta tutarak, kendinden başka tanrı olmadığını bildirdi; melekler ve ilim sahipleri de bunu ikrar ettiler."⁴⁸ buyurmuş, yine o, *بَلْ هُوَ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ فِي صُدُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ* "Hayır! O (Kur'an), bilgiye mazhar kılınmış olanların sıkıntıya düşmeden anlayabilecekleri apaçık âyetlerdir."⁴⁹ *وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ* "İlim sahibi olanları yüksek derecelere çıkarır."⁵⁰ buyurmaktadır. Ona göre Allah'ın kitabında ve elçisinin keliminde geçen ilim ile faydalı olan, nefsin arzularını dizginleyen ve beraberinde haşyet ve inabe bulunan bilgi kastedilir. Nitekim Hak Teâlâ: *إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ* "Ancak kâmil âlimler,

⁴⁴ Yunus 10/62; Al-i İmrân 3/175.

⁴⁵ en-Nisa 4/76, 117-119; Maide 5/51, 55; et-Tevbe 9/71; el-Enfal 8/73; el-Câsiye 45/19; Abdalbaki, *el-Mu'cemu'l-Mufehres*, 933-934; Süleyman Uludağ, "Veli", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/25.

⁴⁶ Özel, *İbn Ataullah el-İskenderî'nin Tasavvuf Felsefesi*, 221.

⁴⁷ Ebu Davud, "Kitabu'l-İlm", 1 (no: 3641); Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman, *Sünenü'd-Darimî* (Riyad: Daru'l-Muğni, 1420), "Mukaddime", 32 (No: 369); eş-Şeybanî, Ahmed b. Hanbel, *Müsnedu'l-İmam Ahmed* thk. Şuayb el-Arnaut, (Beirut: Müessesetu'r-Risale, 1419/1999), 30/9 (no: 18089).

⁴⁸ Al-i İmrân 3/18.

⁴⁹ Ankebut 29/49.

⁵⁰ Mücadele 58/11.

Allah'a karşı hakkıyla haşyet duyarlar".⁵¹ buyurmuştur. Dolayısıyla tebliğe ehil olanlar ilmiyle amel eden basiret sahibi velîlerdir.⁵² Nitekim Resul-i Ekrem (sav): العلماء ورثة الأنبياء "Âlimler, peygamberlerin varisleridir."⁵³ buyurmuştur. Allah Teâlâ: قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُوا إِلَى اللَّهِ عَلَىٰ بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي "Deki: "İşte benim yolum budur. Ben, ne yaptığımı bilerek Allah' a çağırıyorum; ben ve bana uyanlar (bunu yapıyoruz)."⁵⁴ buyurmaktadır. Allah Resulü ve ona uyanlar, dilin gerektirdiği araçlarla Allah'a davette bulunurlar. Buna göre Hz. Peygamber (sav), kâmil risâletin basiretiyle davette bulunmuştur. Velîler ise kutbiyyet, sıddikiyet ve velâyet basiretiyle Allah'a çağrıda bulunurlar. Binaenaleyh İskenderî'ye göre Allah yoluna çağrı ebedidir ve Allah'ın velîlerinde tezahür eden nurların da nübüvvet nurlarının işrakından kaynaklanır. Velîleri aydınlatan nübüvvet nurunu hakikat-ı Muhammediye teorisine dayandıran İskenderî, bu hakikati, güneşe, velîlerin kalbini de aya benzetir. Buna güneşin ışığı aya yansıdığı için ay ışık saçar ve gece-gündüz aldığı ışığı yayar. Dolayısıyla ay, güneşten aldığı ışığı yaydığı gibi Allah Resulü'nden nurlarını alan velîler de onun nurunu yayar. İskenderî, "İşte bunlar, sana hak ile okuduğumuz âyetlerdir."⁵⁵ mealindeki ayeti zikrederek velîlerin, Allah'ın kullarına okuyup izhar ettiği âyetler olduğunu iddia eder.⁵⁶ Yine o, Şeyhi Ebu'l-Abbâs el-Mursî'nin: مَا نَنْسَخُ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِئُهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا "Biz bir âyetin hükmünü yürürlükten kaldırır veya onu unutturursak mutlaka daha iyisini veya benzerini getiririz."⁵⁷ âyetine dair "biz Allah'ın bir velîsini götürürsek daha hayırlısını veya benzerini getiririz." dediğini aktarır.⁵⁸ Bu değerlendirmenin âyetin siyak ve sibakından kopuk ve onun zahirin-

⁵¹ Fatır 35/28.

⁵² İbn Atâullah es-Sikenderî, *Latâifu'l-Minen* (el-'Emâlü'l-Kâmile içinde), 368.

⁵³ et-Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Cami'u't-Tirmizî* thk. Salih b. Abdülaziz, (Riyad: Daru's-Selam, 1429/2008), "Kitabu'l-İlm", 19 (No: 2682); Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî, *Sünenü Ebî Davud* thk. Salih b. Abdülaziz, (Riyad: Daru's-Selam, 1429/2008), "Kitabu'l-İlm", (No: 3641); İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Salih b. Abdülaziz, (Riyad: Daru's-Selam, 1429/2008), "es-Sünne", 17 (222).

⁵⁴ Yusuf 12/108.

⁵⁵ el-Casiye 45/6.

⁵⁶ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 371-372.

⁵⁷ el-Bakara 2/106.

⁵⁸ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 372.

den uzak bir te'vil ve yorum olduğu izahtan varestedir. Zira bir lafza zahiri manası dışında bir anlamın verilmesi için lafzın, lugâvî, veya şer'î, yahut örfî açıdan te'vil edilen anlamı taşımaya elverişli olması gerekir.⁵⁹

İskenderî'ye göre yeryüzü ariflerden ve velîlerden eksik olmaz. Fakat zamanın bozulduğu anlarda Allah'ın muradı onların gizlenmesi yönünde tecelli edebilir. İnsanlar Allah'tan yüz çevirir, masizvadan etkilenirse vaazlar tesit etmez, öğüt onları Allah'a yönlendirmez. Bu nedenle "Evliyaullah, gelindirler, mücrim olanlar gelinleri göremezler."⁶⁰ denmiştir. İşte bu nedenle Allah Resulü: "Hikmeti, ehli olmayana vermeyin, yoksa onlara zulmedersiniz; hikmet ehli olanları da hikmetten alıkoymayın yoksa onlara zulmedersiniz."⁶¹ buyurmuştur.

2.3. Velâyet ve Velînin Önemi

İskenderî velâyet ve velînin önemini kendisinden başlayarak senet zincirini zikrettiği "Kim benim velî kuluma düşmanlık ederse bana harp ilan etmiş olur/ben de ona harp ilan ederim. Kulumu bana yaklaştıran şeyler arasında en çok hoşuma gideni, ona farz kıldığım (aynî veya kifaye) şeyleri eda etmesidir. Kulum bana nafîle ibadetlerle yaklaştırmaya devam eder, sonunda sevgime erer. Onu bir sevdim mi artık ben onun işittiği kulağı, gördüğü gözü, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı (aklettiği kalbi, konuştuğu dili) olurum. Benden bir şey isteyince onu veririm, benden sığınma talep etti mi onu himayeme alır, korurum. Ben yapacağım bir şeyde, mü'min kulumun ruhunu kabzetmedeki tereddüdüm kadar hiç tereddüte düşmedim: O ölümü sevmez, ben de onun sevmediği şeyi sevmem."⁶² mealindeki Kudsi hadise dayandırır. İskenderî hadisin "Onu sevdim mi onun için göz, kulak, dil, kalp,

⁵⁹ Ebû Tâhir Rüknuddin et-Tureysîsi, *Müteşâbihü'l-Kur'ân* thk. Abdurrahman b. Süleyman es-Sâlimî, (Kahire: Ma'hadü Mahtutati'l-Arabiyye, 1436/2015), 149.

⁶⁰ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 373.

⁶¹ İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdillâh b. Muhammed, *Cami'u Beyâni'l-İlmi ve Fazlih*, Ebu'l-Eşbal ez-Züheyrî, Demâm: Daru İbnu'l-Cevzî, 1414/1994), 450-451 (no: 704).

⁶² Buharî, "Rikâk", 38 (no: 6137); İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebu Hatim el-Bustî, *Sahihu İbn Hibbân bi tetirbi ibn Bilbân*, (Beyrut: Müessesetu'-Risâle, 1414/1993), 2/58 (no: 347).

akıl ve destekleyen bir el olurum.”⁶³ tarikini de zikreder. Ona göre bu hadis, velînin yüksek kadrini ve rütbesini ifade eder. Zira velî Allah’a sıdk ile tevekkül ederek bazen kendi tedbirinden çıkıp Allah’ın tedbirine ve kendi güç ve kuvvetinden sıyrılıp Allah’ın güç ve kuvvetine girer. Nitekim Allah Teâlâ *وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ* “Kim Allah’a dayanıp güvenirse Allah ona yeter.”⁶⁴ buyurmuştur. Yine Allah Azze ve Celle: *وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ الْمُؤْمِنِينَ* “İnananlara yardım etmek de bize düşer.”⁶⁵ buyurmaktadır. Ona göre velîlerin himmeti ve esas gayesi, Allah olduğu için Hak Teâlâ ağıyarı onlardan defeder ve onlara yardımda bulunur.⁶⁶ Nitekim hadiste Hz. Peygamber (sav) şöyle buyurmuştur: “Kur’an’ın ve zikrimin kendisini benden istekte bulunmaktan alı koyduğu kimseye, isteyenlere verdiğimden daha fazlasını veririm.”⁶⁷ Allah Teâlâ, velîleri yardımından mahrum etmez. Tam tersine, nefislerini Allah'a teslim eden ve O'nun irade ettiği hükme boyun eğen velîlere, Allah'ın yardımı ve himayesi her zaman müşahede edilir. Allah'ın yardımı, velîleri her türlü şerden korumasıyla kendini gösterir. O, velîlerin sevdikleriyle olan bağlarını kesmez, Allah'ın sevgisi onların kalplerinde üstün gelir ve onlar, Allah sevgisini her şeyin üzerinde tutarlar. Allah'ı zikir etmek, velîlerin dillerini sürekli olarak meşgul eder ve kalpleri Allah'ın nurlarıyla aydınlanır. Velîlerin sırları, Allah'a olan birliğe tanıklık eder ve velîler, O'nun yakınlığını yaşarlar. Bu yakınlık, velîlerin kalplerinde huzur ve saadetin kaynağı olur.⁶⁸

İskenderî'ye göre Allah’ın hak ile velî kullarına yardım etmesi ve düşmanlarına savaş açması onun rahmetinin bir eseridir. Zira velîler, O'nun sırlarının taşıyıcıları ve nurlarının membaıdırlar. Nitekim Allah Teâlâ *إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا* “Allah iman edenlerin velîsidir.”⁶⁹ buyurmuştur. Yine O, *إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا* “Biliniz ki Allah iman edenleri korur, onları müdafaa eder.”⁷⁰ buyurmaktadır.⁷¹

⁶³ el-Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyin b. Me’ud b. Muhammed, *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnaut-Züheyir eş-Şaviş, (Dımaşk-Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1403/1983), 5/22.

⁶⁴ et-Talak 65/3.

⁶⁵ er-Rum 30/47.

⁶⁶ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 378-379.

⁶⁷ Tirmizî, “Fadâilu'l-Kur’an”, 24 (2925)

⁶⁸ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 379.

⁶⁹ el-Bakara 2/257.

⁷⁰ el-Hacc 22/38.

Fakat İskenderî'ye göre Allah katında dünyanın müddeti az olduğu için onun velîlerine eziyet edenleri hemen cezalandırması gerekmez. Çünkü Allah dostlarına dünyada sevap vermeye rıza göstermediği gibi düşmanlarını dünyada cezalandırmaya ehil görmez. Eğer cezalandırma hemen gerçekleşirse, bu kalbin katılaşması, Allah'a itaati engellemesi, günaha girmesi veya ona hizmet etme ve ibadet etme zevkini yok etmesi şeklinde olur. Allah'ın herhangi bir velîsine eziyet eden kişiler, kendileriyle ilgili olarak sıkıntı içinde olacaklardır ve mal varlıkları da güvende olmayacaktır. Bazen bu sıkıntılar, insanın tahmin edemeyeceği kadar büyük olabilir.⁷²

2.4. Velâyet Çeşitleri

Tasavvuf ehli velîliği, genel velâyet (velâyet-i amme) ve özel velâyet (velâye-i hasse) olmak üzere iki kısma ayırmaktadır. Genel anlamda velîlik her mü'minin ibadet ve takva ile Allah'a yakın olması ve onun dostluğunu kazanmasını ifade eder. Bu manada her mü'min velîdir. Özel anlamda velîlik ise düzenli, devamlı ve ihlaslı bir şekilde ibadet eden peygamberlerin ve takva sahibi salih mü'minlerin ulaştığı bir mertebedir. Bu mertebeye erişmek için mü'minlerin Allah'a tam bir teslimiyet göstermeleri, onun emir ve yasaklarına uymaları gerekir.⁷³

İskenderî velâleti başka bir ifadeyle velîleri; Allah'ı dost edinen velî ve Allah'ın dost edindiği velî olmak üzere iki grupta ele alır. Onun bu tanımı, hem velâyetin lügavî tanımına hem de velî kavramının ayetlerdeki kullanımına uygun düşer. Nitekim birinci tür velâyet hakkında Hak Teâlâ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ *"Kim Allah'ı, peygamberini ve iman edenleri velî edinirse bilsin ki Allah'tan yana olanlar mutlaka galip geleceklerdir."*⁷⁴ buyurmuş, ikinci tür velâyet hakkında ise إِنَّ وَلِيَّيَ اللَّهُ الَّذِي نَزَّلَ الْكِتَابَ وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ *"Ama bilin ki benim velîm, kitabı indiren Allah'tır. O, iyileri koruyup kollar."*⁷⁵

⁷¹ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 380.

⁷² İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 380.

⁷³ Ebû Bekr Muhammed b. İshak el-Buhârî el-Kelabâzî, *Kitabu't-Ta'arruf li mezhebi ehli't-Tasavvuf*, (Kahire: Mektebetu'l-Hancî, 1415/1995), 47; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, 564; Ömer Tay, *Çağdaş Dönemde Hindistan'da Tasavvuf*, (Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023), 105-106.

⁷⁴ el-Maide 5/56.

⁷⁵ el-Araf 7/196.

şeklinde buyurmaktadır. Şeyh Hasan eş-Şazelî de şöyle demiştir: Kader ve kazaya rıza göstermek, gelen belalara karşı sabretmek, şiddetli musibetler anında Allah'a tevekkül etmek ve büyük belalar zamanında Allah'a rücu etmek Allah'ın velîlere en kıymetli mevhibeleri arasında yer alır.⁷⁶

2.4.1. **Velâyet-i Suğrâ ve Velâyet-i kübrâ:** İskenderî'ye göre Allah'ı dost edinen velî ile Allah'ın dost edindiği velî şeklinde ortaya çıkan her iki velâyet arasında fark vardır. Biri suğrâ (küçük), diğeri ise kübrâ (büyük)'dür. Allah'ın velâyet ve dostluğunu elde etmek için mücadele etmek gerekmektedir. Allah'ın elçisine olan velâyet ve dostluk ise, peygamberin sünnetine uymakla elde edilir. Mü'minlere olan velâyet ve dostluk ise, İslam inancına uygun olarak hidayet yolunu gösteren velîlere uymakla gerçekleşir Nitekim bu husus *وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ* "O, iyileri koruyup kollar."⁷⁷ ayetinden anlaşılmaktadır. *وَهُوَ يَتَوَلَّى الصَّالِحِينَ* "O, iyileri koruyup kollar." âyetinde ifade edilen "Salihler" ile mutasavvıfların mertebeleri izah ederken "Şu salihdir, bu şehittir veya o velîdir." şeklinde izah ettikleri salih kimseler kastedilmemektedir. Bu kimseler ile Allah dışındaki varlıklarla alakayı kesip Hak Teâlâ'nın huzuruna ermeye elverişli hale gelen kimseler murat edilmektedir. Nitekim Allah Teâlâ Yusuf (as)'ın duasını *تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ* "Müslüman olarak canımı al ve beni iyi kulların arasına kat!"⁷⁸ şeklinde hikaye eder. Âyette geçen salihlerden maksat atalarından peygamber olanlardır.⁷⁹ Zira Hak Teâlâ onları nübüvvete ve risâlete ehil kılmış, onlar da bu vazifeyi üstlenmeye ehil hale gelmişlerdir.⁸⁰

2.4.2. **Velâyet-i İmân ve Velâyet-i İkân:** İskenderî, "istersen İmân ve İkân diye iki velâyet olduğunu söyleyebilirsin." der ve bu tür velâyetleri *faydalar* başlığı altında ayetlerle izah eder.

⁷⁶ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 387.

⁷⁷ el-Maide 5/56.

⁷⁸ Yusuf 12/101.

⁷⁹ Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Cami'u'l-Beyân 'an Te'vîl Âyi'l-Kurân*, (Beirut: Daru İbn Hazm, 1434/2013), 8(13. cüz)/93.

⁸⁰ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 387-388.

2.4.2.1. **Îmân Velâleti:** İskenderî, îmân velâyetini *اللَّهُ وَبِئْسَ الْأَلِيمُ مَنِ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ* "Allah iman edenlerin velîsidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır."⁸¹ âyeti üzerine inşa ederek açıklar.

Hak Teâlâ bu ayette Rahmân veya Kahhâr gibi diğer sıfatlar yerine *Allah* lafzını zikretmekle bütün isimlerini kapsayan *Allah* ismiyle mü'min kullarına olan velâyetinin şümulünü göstermiştir. Şayet O, *Allah* yerine sıfatlarından birisini zikretmiş olsaydı sadece zikredilen o isim veya sıfat açısından mü'minlere olan velâyeti ortaya çıkardı.⁸²

Âyette velâyetin imana bağlanmasının sebebi, imanın kıymetini ve yüksek makamını bildirmek içindir. Zira iman, Allah'ın kula olan velâyetine sebep olur. Âyette *آمَنُوا* şeklinde mazi kipinin kullanılması, velâyetin bu hitaptan önce iman edenlere özgü olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Zira ne zaman olursa olsun maksat Allah'a iman eden kimsenin O'nun velâyetini ve dostluğunu kazanmayı hak etmesidir. Çünkü fiiller bazen çekildiği kipi anlamını vermek için kullanılmamaktadır. Nitekim *فَدَافَلِحَ مِنَ آمَنَ، وَخَابَ مِنْ كَفَرَ* "iman etmiş olan kurtulur, inkâr eden ise kaybeder." denir. Görüldüğü gibi mazi kipleri kullanılmakla birlikte birinci cümle ile her hangi bir zaman kast edilmeden imana sahip kimselerin kurtuluşa ereceği, küfre sahip olanların ise ziyana uğrayacağı kastedilmektedir.⁸³

اللَّهُ وَبِئْسَ الْأَلِيمُ مَنِ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ "Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır." Âyetin bu cümlesi, Hak Teâlâ'nın velîler üzerindeki rahmetinin ve nimetlerinin bolluğunu ifade eder. Zira Allah Teâlâ'nın *اللَّهُ وَبِئْسَ الْأَلِيمُ مَنِ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ* "Allah iman edenlerin velîsidir; onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır." şeklindeki buyruğundan onların bazen karanlığa girebilecekleri anlaşılmaktadır. Fakat Allah, *وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ وَمَنْ يَغْفِرِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ شَيْءٍ إِذْ فَعَلُوا وَأَهُمْ يَغْلَبُونَ* "Onlar çirkin bir şey yaptıkları veya kendilerine kötülük ettikleri zaman Allah'ı hatırlarlar da hemen günahlarının bağışlanmasını dilerler. Zaten günahları Allah'tan baş-

⁸¹ el-Bakara 2/257.

⁸² İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 388.

⁸³ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 388.

ka kim bağışlayabilir ki?"⁸⁴ âyetinde onları övdüğü gibi النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ "onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır." âyetinde de mü'minleri övüp müjdelemiştir. Hak Teâlâ والَّذِينَ لَا يَفْعَلُونَ الْفَاحِشَةَ "onlar ki ahlaksızlık yapmazlar." dememiştir. Çünkü bu ifadeye sadece en büyük itinayı gösterenler dâhil olur.

Aynı şekilde Hak Teâlâ: وَإِذَا مَا غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ "Onlar, öfkelendiklerinde dahi bağışlarlar."⁸⁵ ile وَالكَاطِمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ "Onlar öfkelerini yenerler, insanları affederler."⁸⁶ ayetlerinde öfkelendikten sonra bağışlamaları nedeniyle onları övmüştür. والَّذِينَ لَا يَغْضَبُونَ "onlar ki, öfkelenmezler" şeklinde asla onları öfkeden yoksun kimseler olarak nitelememiştir. Zira beşerin öfkeden yoksun olması söz konusu değildir.⁸⁷

Hak Teâlâ yukarıdaki ayette müminlere velâyetini ve dostluğunu içeren büyük bir müjdeyi bildirir. Zira bu ayette O'nun velâyeti, nur, ilim, fetih, şuhud, mağfiret, yakîn, teyit, Allah'ı görme, Allah'ın rızası, muttakilerle birlikte haşr olma, kitabı sağ eliyle alma, sırat üzerinde sabit kalma, iyilik terazisinin ağır basması ve Allah'ın müminlere velâyetini içeren bunlar dışında dünya ve ahiretin tüm hayırlarını ve müminlere yapılan tüm ilahî mevhibeleri içerir. Dolayısıyla bu ayet velî kullara her türlü müjdeyi kapsayan bir ayettir.⁸⁸

İskenderî'ye göre Allah'ın velâyeti velî kullarına hem menfaati hem de müdafaayı içerir. Yarara gelince İskenderî فَلَوْلَا كَانَتْ قُوَّةُ أَمْنٍ فَتَنَعَهَا إِيمَانُهَا إِلَّا قَوْمٌ يُؤُسُّ لَنَا "Keşke (o helâk edilen beldelerden) bir belde halkı iman edip de imanı kendisine yarar sağlasaydı! Ama Yûnus'un kavmi hariç. Nitekim onlar iman edince dünya hayatındaki zillet azabını üstlerinden kaldırmış ve kendilerine belirli bir süreye kadar yaşama imkânı vermiştik."⁸⁹ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا

⁸⁴ Al-i İmran 3/135.

⁸⁵ eş-Şura 42/37.

⁸⁶ Al-i İmran 3/134.

⁸⁷ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 388-389.

⁸⁸ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 389.

⁸⁹ Yunus 10/98.

fayda vermeyecektir.”⁹⁰ âyetlerinin inkârcıların inancı hakkında olduğunu beyan eder. Ancak onun kanaatine göre bu âyetlerin mefhum-i muhalifinden musibet zamanlarında imanın mü’minlere fayda sağladığı anlaşılmaktadır.

Yine İskenderî’ye göre *يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ أَمَنَتْ مِنْ قَبْلِهِ أَوْ كَسَبَتْ* “Daha önce inanmamış yahut inancı kendisine iyilik kazandırmamış kimseye, rabbinden bazı âyetler/alametler geldiği gün iman etmesi fayda sağlamaz.”⁹¹ âyetinin mefhumundan birtakım alametler ortaya çıkmadan önce imanın yarar sağlayacağı anlaşılmaktadır.⁹²

İskenderî Allah’ın müminleri ve velî kullarını müdafaa etmesine dair şöyle der: “Müdafaaya gelince Hak Teâlâ’nın *إِنَّ اللَّهَ يُدَافِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا* “Biliniz ki Allah iman edenleri korur ve müdafaa eder.”⁹³ âyeti bunu ifade eder. Yine : *وَكَانَ حَقًّا* “İnananlara yardım etmek de bize düşer.”⁹⁴ âyeti onlara yardımı içerir. *وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ* “İşte biz iman etmiş olanları böyle kurtarıyoruz.”⁹⁵ âyeti de müminlere kurtuluşu müjdeler.”⁹⁶

İskenderî’ye göre *يُخْرِجُهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ* “Onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.”⁹⁷ âyetinin anlamı şöyledir: “Allah onları küfür karanlıklarından iman aydınlığına, bidat karanlıklarından sünnet aydınlığına, gaflet karanlıklarından yakaza/uyanış nuruna, hazlar karanlığından haklar nuruna, dünya arayışı karanlıklarından ahiret arayışı aydınlığına, isyan karanlıklarından itaat aydınlığına, kesafet karanlıklarından letafet nuruna, heva karanlığından takva aydınlığına, iddia karanlığından güç ve kudretten teberri ederek nurun

⁹⁰ el-Gafir 40/85.

⁹¹ el-En’am 6/158; ayette geçen âyetlerden maksadın kıyamet alametleri gibi olağanüstü birtakım olaylar kast edildiği ifade edilmektedir. Bkz. Nesefî, Ebu’l-Berekât, Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud, *Medâriku’t-Tenzil ve Hakiku’t-Te’vîl* thk. Yusuf Ali Bedevî- Muhyiddin Dîb Misto, Dımaşk-Beyrut: Daru İbn Kesîr,1426/2005, I/551.

⁹² İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu’l-Minen*, 389-390.

⁹³ el-Hac 22/38.

⁹⁴ er-Rum 30/47.

⁹⁵ el-Enbiya 21/88.

⁹⁶ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu’l-Minen*, 390.

⁹⁷ el-Bakara 2/258.

işrakına, kâinat karanlığından yaratının şuhûduna, tedbirin karanlığından, tefviz ışığına varıncaya kadar onları pek çok karanlıktan çekip çıkarmıştır.”⁹⁸

2.4.2.2. İkân Velâyeti

Yakîn sözcüğü lügat anlamı bakımından sakin ve sabit olmak anlamına gelir. Nitekim “su dağda sakin olduğu zaman *يقن الماء في الجبل* “su, dağda sabit oldu.” denilir.⁹⁹ İkân ile aynı kökten gelen yakîn, terim olarak “doğruluğunda şüphe bulunmayan, gerçeğe uygun düşen bilgi, sabit ve kesin inanış, kanaat (itikad), şüphe ve tereddütten sonra ulaşılan kesinlik”¹⁰⁰ anlamına gelir. Akıl yürütme sonucu zihnin kesin bilgi ve kanaate varmasına ikân denir. Yakîn; “düşünme ve akıl yürütme sonucu kazanılan bilgi” şeklinde tanımlanırsa yakîn ve ikân ile ulaşılan bilgi, belirli bir düşünme sürecinin sonunda elde edildiğinden kesbî bilgi olarak isimlendirilir. Bu nedenle, Allah’ın ilminin bu tür bilginin dışında olduğu sonucuna varılır.¹⁰¹

İskenderî’ye göre ikân velâyeti iman ve tevekkülünü içerir. Buna göre bu tür velâyet mertebesine ulaşan velî, yakîn derecesinde kendi tevekkül dairesinden çıkıp tam bir teslimiyet ile Hak Teâlâ’ya dayanıp güvenir. O, bu düşüncesini *وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ* “Kim Allah’a dayanıp güvenirse Allah ona yeter.”¹⁰² âyetine dayandırır. Tevekkül/Güven ancak yakînle olur, yakîn ve güven de ancak imanla gerçekleşir, çünkü yakîn; Allah’a dair ilmin kalpte sabit olması ve istikrar bulmasıdır.¹⁰³ İman ile yakîn arasındaki fark, imanla birlikte gaflet

⁹⁸ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 390.

⁹⁹ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 390.

¹⁰⁰ Bkz. el-Cürcanî, Ali b. Muhammed eş-Şerif el-Hüseynî, *Kitabu't-Ta'rifât* thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî, (Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1428/2007), 363; el-Fîruzabâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1430/2009), 1432;

¹⁰¹ Ahmed b. Muhammed el-Feyyûmî, *el-Mibâhu'l-Munîr fî Garibi eş-şerhi'l-kebîr*, (Kahire: Daru'l-Maarif, ts. II/681; Osman Demir, “Yakîn”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/271.

¹⁰² et-Talak, 65/3.

¹⁰³ Bkz. el-Cürcanî, Ali b. Muhammed eş-Şerif el-Hüseynî, *Kitabu't-Ta'rifât* thk. Muhammed Abdurrahman el-Mer'aşlî, (Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1428/2007), 363; el-Fîruzabâdî, Mecdüddin Muhammed b. Ya'kûb, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1430/2009), 1432.

olabileceği halde yakînle birlikte gafletin bulunmamasıdır.¹⁰⁴

2.4.3. **Sadıklar ve Sıddıklar Velâyeti:** İskenderî, velâyeti, velilerin sahip olduğu özelliklere göre de taksime tabi tutar. Nitekim o, “dilerseniz velâyeti sadıklar ve sıddıklar velâyeti diye ikiye ayırabilirsiniz.” der. Buna göre sadıkların/doğruların velâyeti, Allah için samimi olarak çalışmak ve Allah'a olan sadakatini yerine getirerek karşılığını Allah'tan beklemektir. Sıddıkların velâyeti ise Allah'tan başka her şeyden yok olmak, her şeyde Allah'la kalmaktır. Nitekim Şeyh Ebu'l-Hasan şöyle der: “Peygamberlere indirilen bazı ilâhî kitaplarda Allah şöyle buyurmuştur: “Kim her konuda bana itaat ederse ben de her hususta onun itaatine karşılık veririm.” İskenderî Şeyh Ebu'l-Hasan'ın bu sözünü şöyle izah eder: “Kim her şeyi terk ederek her hususta bana itaat ederse, ben de ona her şeyde görünerek onun itaatini kabul ederim. Böylece kişi, beni her konuda kendisine daha yakın görmüş olur. Bu ilk yol, salıkların yürüdüğü yoldur. Daha büyük yol ise şudur: Kim mevlasının rızası uğruna her şeyde bana itaat eder, her şeye benim rızam için yönelirse ben de her şeyde ona görünerek her şeyde onun itaatini kabul ederim. Böylece beni her şeyin aynı görür.¹⁰⁵ Bundan hareketle İskenderî iki tür velî olduğunu söyler:

Birincisi her şeyden fani olan ve Allah'ın dışında hiç bir şeyi müşahede etmeyen (fena fillah olan); ikincisi, her şeyde bakî kalan ve her şeyden Allah'ı müşahede eden (beka billah makamına eren) velî. İşte tam ve mükemmel olan velî budur. Çünkü Cenâb-ı Hak, kâinatı ancak O'na şahitlik etmek için yaratmıştır. Kâinat; O'nun sıfatlarının aynalarıdır, dolayısıyla kâinatta bulunmayan, Hakkın şahitliğinden de yoksundur. Varlıklar görünmek için yaratılmamış, yaratılanlarda görmek için yaratılmıştır. Binaenaleyh Hak Teâlâ'nın senden isteği, evrendeki varlıkları, görmeyen kimselerin gözüyle onlarda O'nu görmeyen ve var olmaları açısından değil, O'nun onlarda tecelli ettiği yönle bilmendir. Nitekim İskenderî bu manayı bir şiirinde şöyle ifade eder:

ما أبيتُ لك العوالم إلا ** لتراها بعين مَنْ لا يراها

فأزقَّ عنها رقي مَنْ ليس يرضى ** حالة دون أن يرى مولها

¹⁰⁴ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 390.

¹⁰⁵ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 390-391.

Âlemler ancak onu görmeyenlerin gözüyle görmeyi için bina edilmiştir.

Mevlasını görmeden razı olmayan kimsenin yükselmesi gibi âlemleri aş.

Öyleyse kâinata baktığı halde onda Hakk'ı görmeyen gafildir. Kâinata Hakk'ı müşahede eden ise O'na adanmış halis bir kuludur.¹⁰⁶

2.4.4. Delil ve Bürhan, Şuhûd ve Ayân Velâyeti: İskenderî, farklı bir bakış açısıyla velâyeti diğer bir taksime daha tabi tutar. Nitekim o, "istersen bu iki velâyete delil ve bürhan, şuhûd ve ayân velâyeti de diyebilirsin" der. Ona göre delil ve bürhan velâyeti, ibret ehli içindir, şuhûd ve ayân velâyeti ise İstibzar ehli/iyice düşünen kimseler içindir. Nitekim ilk velâyete dair Hak Teâlâ şöyle buyurmuştur: *"سُنُّرِيهِمْ آيَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَّبِعِنَا لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ"* "Kur'an'ın gerçek olduğu kendileri için apaçık belli oluncaya kadar onlara çevrelerinde ve kendilerinde bulunan kanıtlarımızı hep göstereceğiz."¹⁰⁷ İkinci velâyet ehli hakkında ise *"فَلِ اللَّهِ تَوَكَّلْهُمْ فِي خَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ"* "(Resulüm!) Sen "Allah" de, sonra onları bırak, daldıkları bataklıkta oyalanadursunlar!"¹⁰⁸ buyurmaktadır. Ona göre delil ve bürhan sahipleri, şuhûd ve ayân ehlinin yanında taklit ehli sayılırlar. Zira şuhûd ve ayân ehli, Hakk'ın zuhuruna delalet eden bir delile muhtaç olmaktan O'nu tenzih etmişlerdir. Nitekim şuhûd ve ayân ehli, delil ve bürhan ehline şöyle itirazda bulunurlar: "Var olmak için O'na muhtaç olan bir şeyle O'nun varlığına nasıl delil getirirsiniz? O, ne zaman kayboldu ki O'na delalet eden bir delile muhtaç olsun ve eserler O'na ulaştırsın? Hâlbuki kadim varlık olan Hak Teâlâ ilk meşhud varlıktır. Başka bir husus da şudur: Delilin şartlarından birisi de mendlülünden (delelet ettiği şey) daha açık olmasıdır. Böylece delil mendlüle ulaştırır. Hâlbuki Hak Teâlâ'dan daha açık bir şey yoktur. Bu nedenle şuhûd ehline göre delilleri yaratan Allah, bilinmek için onlara ihtiyacı yoktur."¹⁰⁹ Aynı şekilde, Şeyh Hasan eş-Şazeli şöyle demiştir: Maarifin kendisiyle bilindiği bir varlık nasıl maarif ile bilinir? Ya da tüm varlıklardan önce var olan bir varlık, nasıl bir şeyle bilinip tanınır? Nitekim ariflerden birisi bir beytinde şöyle der:

¹⁰⁶ İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 391.

¹⁰⁷ Fussilet 41/53.

¹⁰⁸ el-En'am 6/91.

¹⁰⁹ İbn Ataullah el-İskenderî, *Risâle fi't-Tefsîr* (el-E'mâlu'l-Kâmile içinde), (Kahire: Daru'l-İhân, 2019), 346.

لقد ظهرت فلا تحقى على أحد ** إلا على أكمه لا يبضر القمرا

ثم احتجبت عن الأبخار يا صمد ** فكيف يعرف من بالعزة استترا

And olsun sen zuhur ettin, hiç kimseden gizli kalmadın. Ancak kameri görmeyen kör hariç,

Sonra gözlerden gizlendin, ey Samed! Öyleyse izzet ile bilinen nasıl gizlenir?

Hak Teâlâ zuhurunun büyüklüğüyle kullarından gizlenir. Ancak nurunun kahhariyeti gözleri müşahede etmekten alıkoyar. Kurban şuhudunu kaybettiren şey, kurbiyetin büyüklüğüdür.¹¹⁰ Nitekim Ebu'l-Hasan (ra) şöyle der: "Kurban hakikati; kurban büyüklüğü nedeniyle kurbdan kurbdan kaybolmaktır. Tıpkı misk kokusunu koklayan kimse gibi. Kokuya yaklaştıkça misk kokusu artar, fakat kokunun bulunduğu eve girince koku kaybolur."¹¹¹

İskenderî'ye göre Hakk'ı müşahede edenler Allah'ın varlığı ve birliğine dair delil ve kanıtlara ihtiyaç duymazlar. Delil ve kanıtlar O'nu talep edenler için söz konusudur. Çünkü şuhût ehli, şuhûdun açık olmasından dolayı herhangi bir delile ihtiyaçları yoktur. Çünkü onlar açısından kâinatı yaratan Hakk'ın, ondaki varlıklardan bir delil ile bilinmeye gerksinimi yoktur. Nitekim Şeyh Ebu'l-Hasan da şöyle der: "Biz iman ve yakîn basiretiyle Allah'a bakarız. Bu da bizi delil ve kanıtlardan müstağni kılar. Biz, Hak Teâlâ dışında bir varlık olup olmadığına bakmayız, var olan da toz gibidir, araştırsan da bir şey bulamazsın."¹¹²

2.5. Velîlerin Özellikleri:

İskenderî başlıklar halinde olmasa da satır aralarında velî kulların özelliklerinin ipuçlarını verir. Bunlar kısaca şu başlıklar halinde verilebilir:

Allah velîleri davet için izhar eder: İskenderî'ye göre işin başlangıcında velîler fenayı gerçekleştirmek, zühtlerini sağlamlaştırmak, kalplerini selim hale getirmek, rableri için amellerini ihlaslı kılmak için halktan firar edip

¹¹⁰ Ömer Tay, *Nizâmü'ttîn Evliyâ ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2023), 185-187.

¹¹¹ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 393-394.

¹¹² İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 394.

Hakk'la baş başa kalır, amellerini gizler ve hallerini ketm ederler. Velîler yakîn imkânı olup iyice desteklenince fena hakikatini gerçekleştirerek beka vücuduna döndürülürler. İşte burada Hak Teâlâ dilerse onları izhar eder, dilerse onları setreder. Dilerse onları kullarını hidayet etmek üzere izhar eder, dilerse onları gizler ve her şeyle alakalarını keser.¹¹³

Binaenaleyh İskenderî'ye göre Allah bir kimseyi kendi yoluna çağırın bir velî olmasını murat ederse onu kullarına izhar eder. Zira Allah yoluna davet eden kimse ancak açıktan tebliğ yapabilir. Yine Allah, velîye celâlet ve beha/kıymet kisvesi giydirebilir.¹¹⁴ İskenderî'ye göre velî kulun tebliğ için zuhur etmesi kendi iradesiyle değildir. Onun ortaya çıkışı, Allah'ın iradesiyle olur. Şayet onun bir arzusu varsa bu da celâ (açık) değil, hafadır. (gizli) Aslında velînin arzusu zuhur etmek değildir. Allah velîleri izhar eder. İzhar ettiği zaman da onları dost edinerek teyit eder. Nitekim Resul-i Ekrem (sav): "Yâ Abdurrahman b. Semure! İdareciliği isteme. Çünkü idareciliği istemediğin halde sana verirse o konuda sana yardım edilecektir. Fakat sen onu istersen onunla baş başa bırakılırsın."¹¹⁵ buyurmuştur. Kulluğu ile velâyeti gerçekleşen kişi, zuhuru (bilinme) veya hafayı (gizli kalma) istemez. Onun iradesi, mevlasının ihtiyarına bağlıdır. Nitekim Şeyh Ebu'l-Abbâs (ra): "Kim zuhuru severse zuhurun kulu olur, kim de hafayı severse hafanın kulu olur; kim de Allah'ın kulu olursa Allah'ın onu ortaya çıkarması veya gizlemesi onun için eşittir."¹¹⁶

Allah velîlere celâlet kisvesi giydirebilir: Hak Teâlâ'nın velî kuluna Celâlet kisvesi giydirmesinin nedeni, kulların ona saygı duymaları, edep dairesinde ona davranmaları, emir ve yasaklarını tebliğ ettiğinde sözünün dinlenmesi için kulların kalbinde hissettikleri heybeti ve saygıyı duymaları içindir. Hak

¹¹³ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 406-407.

¹¹⁴ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 407.

¹¹⁵ Buharî'de hadis şu lafızlarla geçer: *يا عبد الرحمن بن سمره لا تسأل الإمارة فإنك إن أوتيتها عن مسألة وكلت إليها وإن أوتيتها من غير مسألة أعنت عليها* Buhârî, "Kitabu'l-Eymân ve'n-nüzür," 86 (no: 6248); Müslim'de ise *يا عبد الرحمن بن سمره لا تسأل الإمارة فإنك إن أعطيتها عن مسألة وكلت إليها وإن أعطيتها من غير مسألة أعنت عليها* şeklinde geçer. Müslim, "Kitabu'l-Eymân," 3 (no: 1652); ayrıca bakınız: Tirmizî, "Kitabu'l-Eymân ve'n-nüzür," 4 (no: 1528); Ebû Davud, "Kitabu'l-Harâc," 2 (No: 2929) ed-Darimî, "Kitabu'n-nuzur ve'l-Eymân, 9 (no: 2391).

¹¹⁶ İbn Atâullah İskenderî, *latâifu'l-Minen*, 407.

Teâlâ kulların kalbinde hakkın yer edinmesi ve velîye yardım etmesi için ona bir heybet verir : *اللَّيِّنَ إِنَّ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ* “Onlar öyle kimselerdir ki, kendilerine bir yerde egemenlik versek, namazı kılarlar, zekâtı verirler, iyiliği emrederler ve kötülükten alıkoymaya çalışırlar. İşlerin sonu Allah’a varır.”¹¹⁷ Hak Teâlâ’nın nusreti, mü’min kullarına yardımda bulunma ve onları destekleme şeklinde tezahür eder. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ* “Hâlbuki asıl güç ve izzet Allah’ındır, resulününüdür, müminlerindir.”¹¹⁸ Hak Teâlâ’nın velîlerine dair kulların kalbine attığı bu heybet, onlara uyulması içindir. Nitekim Hz. Peygamber (sav): *نصرتُ بالربِّع مسيرةً شهرٍ* “Bir aylık (gibi uzun) bir mesâfeden (düşmanın kalbine) korku salmakla (ilâhî) nusrete mazhar oldum.”¹¹⁹ buyurmuştur. Dolayısıyla Hak Teâlâ onlara korku ve heybetinin elbisesini giydirmiş, azametinin iclalini onlar üzerinde ortaya çıkarmıştır; onlar kulluk arzına indikçe Hak Teâlâ onları semanın hususiyetine çıkarır. Binaenaleyh Allah kimin nefsinin ve hevasının dizginlerini kudret eline alırsa ona büyük bir mülk vermiş olur. Nitekim Hak Teâlâ: *قُلِ اللَّهُمَّ مَالِكِ الْمُلْكِ نُؤْفَى الْمُلْكِ مَنْ تَشَاءُ* “De ki: “Ey mülkün gerçek sahibi olan Allahım! Mülkü dilediğine verirsin..”¹²⁰ buyurmuştur.

Allah velîlere beha kisvesi giydirir: Hak Teâlâ’nın velî kullarına giyirdiği ikinci kisve ise beha (güzellik, letâfet) elbisesidir. Bunun nedeni, onları, kullarının kalbinde tatlı göstermek istemesidir. Böylece insanlar onlara ülfet ve muhabbetle bakarlar. Bu da insanların onlara itaat etmelerine ve sözlerini dinlemelerine sebep olur. Nitekim Allah Teâlâ Musa (as) hakkında şöyle buyurmuştur: *وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَى عَيْنِي* “(Ey Mûsâ!) Senin üzerine kendimden bir sevgi bıraktım ki (sevilesin), nezâretim altında büyütülüp yetiştirilesin.”¹²¹ Yine o, إِنَّ

¹¹⁷ el-Hac 22/41.

¹¹⁸ el-Münafikun 63/8.

¹¹⁹ Buharî, “Teyemmüm”, 8 (No: 328); “Mesâcid”, 23 (no: 427); Müslim, “Mesâcid”, 5 (520); Abû Abdirrahman, Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan e-Nesâî, *Sünenu’n-Nesâî*, thk. Salih b. Abdilaziz, (Riyad: Daru’s-Selâm, 1429/2008), “Teyemmüm”, 26 (No: 432).

¹²⁰ Al-i İmran 3/26.

¹²¹ Taha 20/39.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ الرَّحْمَنُ وُدًّا “İman edip dünya ve âhiret için yararlı işler yaparlara gelince, rahmân onlar için (gönüllerde) bir sevgi yaratacaktır.”¹²² buyurmaktadır. Böylece Allah insanların onlara muhabbet duyması için velileri heybetle tezyin eder. Onların sevgisi Allah sevgisini kazanmaya sebep olur.¹²³

Veliler Allah'ın sevgili kullarıdır: Tasavvuf geleneğinde muhabbetin/sevgi nefsin arınması için önemli bir motif olduğu, ahlak ve maneviyatla sıkı bir ilişkisinin olduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim Gazzâlî gibi önemli İslam düşünürleri muhabbetin tasavvufî makamların ve ahlakî erdemlerin temelini oluşturduğu kanaatindedirler.¹²⁴

Bir mutasavvıf-müfessir olan İskenderî velî kulların muhabbetine işaret ederek el-hubb lillâh, el-hubb fillâh, el-hubb billâh ve el-hubb minallâh şeklinde hubbun/muhabbetin dört mertebesini zikreder.¹²⁵ Hubbun başlangıcı el-hubb lillâh, niyaheti ise el-hubb minellâhtır. Hubb fillâh ve hubb billâh ise ikisi arasında vasıtaadır. İskenderî hubbun mertebelerini ve anlamlarını şöyle izah eder:

el-Hubb lillâh: Kulun, Allah'ı ve rızasını masivaya tercih etmesidir.

el-Hubb fillâh: Kulun Allah'ı dost edinenleri Allah için sevmesidir.

el-Hubb billâh: Kulun Allah'ı sevenleri sevmesi, kendisinden ve arzularından kopmuş olarak sevmemesidir.

el-Hubb minallâh: Allah'ın kulu her şeyden çekip alması ve kulun sadece O'nu sevmesidir.

Hubb lillâh/Allah için olan sevginin alameti, huzurla birlikte O'nu devamlı anmandır. Hubb fillâhın alameti, taat ve hayır ehlinden kimselerin dünyalık namına bir iyilikte bulunmadıkları halde onları sevmendir. Hubb billâhın göstergesi ise hazza sebep olan şeyin Allah'ın nuruyla bastırılmasıdır. Hubb minellâhın alameti ise Allah'ın seni kendine cezbedip çekmesi, geri ka-

¹²² Meryem 19/96.

¹²³ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 398-399.

¹²⁴ Ömer Tay, *Nizâmettin Evliyâ ve Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2023), 174-175.

¹²⁵ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ankara Yayınları, 2005), 283.

lan her şeyi senden saklamasıdır. Şeyh Ebu'l-Hasan: "Kim Allah'ı sever ve Allah tarafından da sevilirse, onun velâleti tamamlanmıştır." der. Şu halde gerçek âşık, mahbubu dışında, kalbi üzerinde hiç kimsenin saltanatının bulunmadığı kişidir.¹²⁶

Velîler ölümden korkmazlar: Velîler Allah'ın sevgili kullarıdır: İskenderî'ye göre Allah'ın velâletine ulaşan kimse, ölümden korkmaz ve ondan nefret etmez. Bu da Cenâb-ı Hakk'ın *قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ* "De ki: "Ey yahudiler! Başka insanlar değil, yalnız kendinizin Allah'ın dostları olduğunuzu iddia ediyorsanız ve şayet sözünüze sadıksanız haydi ölümü temenni edin!"¹²⁷ âyetinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla gerçek velî ölüm geldiğinde korkmayan kimsedir. Allah, kendisinden başka mahbubu olmayanı sever, hiçbir şeyi kendi arzuları için sevmeyeni sever ve mevlasının ünsiyetini tadan velî de, O'na kavuşmaktan hoşlanır. İskenderî'ye göre kişinin Allah'a olan sevgisi bunların ötesinde, Rasûlullah (sav)'de, Ebu Bekir Sıddık'ta, Ömer Faruk'ta, Sahabede, Tabiinde, Evliya'da, Allah yoluna hidayet eden âlimlerde, şehitler, salihler ve mü'minlerde tezahür eder. Yine ona göre imandan sonra mesele sünnet ve bid'at, hidayet ve dalalet, itaat ve isyan, adalet ve haksızlık, hak ve batıl olmak üzere on şeye ayrılır. Bunları birbirinden ayırdıktan sonra Allah için sevmek, O'nun rızası için buğzetmek gerekir.¹²⁸

İskenderî, Şeyh Ebu'l-Hasan'ın: Kim Allah'ı sever ve Allah tarafından da sevilirse, onun velâleti tamamlanmıştır." yolundaki sözünün, nefislerini ölçmeleri için müritlere verdiği bir ölçü olduğunu söyler. Zira nefis, velâyet mertebelerini kat etmediği halde bu mertebeleri geçtiğini iddia edebilir. Bu nedenle Hak Teâlâ: *قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ* "De ki: "Eğer doğru söylüyorsanız kesin delilinizi getirin bakalım!"¹²⁹ buyurmuş, Cuma Suresi'nde de: "Şayet sözünüze sadıksanız haydi ölümü temenni edin"¹³⁰ demiştir.¹³¹

¹²⁶ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 400.

¹²⁷ el-Cuma 62/6.

¹²⁸ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 400.

¹²⁹ en-Neml, 27/64.

¹³⁰ el-Cuma 62/6.

¹³¹ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 401

Her şeyin " فإن لكل شئ حقیقة فما حقیقة إیمانك ؟ " Resul-i Ekrem (sav) de Harise'ye: " Her şeyin bir hakikati vardır. Senin imanının hakikati nedir? diye sormuş. Yine ona: کیف أصبحت یا حارثة " "Nasıl sabahladın ya Harise? Diye sormuş, Harise de cevap olarak: قال: "Hakiki bir mümin olarak sabahladım yâ Rasûlallah!" diye cevap vermiştir.¹³² Binaenaleyh kendisinde dünyadan bakiyeler kalan ve

¹³² İskenderî'nin bir bölümünü kısaca burada verdiği Hârise hadisinin bir kısmını *Risâle fi't-Tefsîr* adlı eserinde açıklar. Ayrıca *Latâifu'l-Minen* adlı eserinde ise bu hadisi uzunca şerh eder: İbn Ataullah İskenderî, *Risâle fi't-Tefsîr (el-E'mâlu'l-Kâmile içinde)*, thk. Muhammed Nassâr-Mahmud Musrî el-Ezherî, (Kahire: Daru'l-İhân, 2019), 347-348; İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 510-118; ayrıca hadis tasavvuf kaynaklarında şöyle rivayet edilmektedir: أن النبي صلى الله عليه وسلم قال لحارثة: "كيف أصبحت بجارثة؟" قال: "مؤمناً حقاً يا رسول الله." قال النبي صلى الله عليه وسلم: "وما حقیقة إیمانك؟" قال: "عزفت نفسي عن الدنيا، وأظلمات لذلك نهاری، وأسهرت لیلی، وكأني أنظر إلى عرش ربي بارزاً، وكأني أنظر إلى أهل الجنة يتناعمون وإلى أهل النار يتعابون." فقال النبي صلى الله عليه وسلم: "مؤمن نور الله قلبه، وعرفت فالزم" Peygamber (sas) Hârise'ye "Nasıl sabahladın ey Hârise?" diye sordu. Hârise, cevaben "Hakiki bir mümin olarak yâ Rasûlallah!" dedi. Bunun üzerine Peygamber (sas) "Senin imanının hakikati nedir?" buyurdu. Hârise: "Dünyadan uzaklaştım. Geceleri uykusuz, gündüzleri susuz geçirdim. Artık rabbimin arşına açıkça bakıyor, cennetliklerin nasıl nimetlendiklerini ve cehennemliklerin nasıl bağırıp çağırdıklarını görüyor gibiyim." Hârise'nin bu sözleri üzerine Peygamber (sas): "Allah'ın kalbini nurlandırdığı mü'min! Marifete erdin (bildin), onun gereğini yap." buyurdu. Ebû Saîd el-Harrâz, *et-Tarîk ila'llah (Kitâbü's-Sûk)*, haz. Abdülhalim Mahmud, (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 56-57; hadisin genel değerlendirmesi için bakınız: Mahmud Esad Erkaya, "Tasavvufu Hakikat Kavramına Kaynak Olması Yönüyle Hârise Hadisi," *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2 (2017), 153-167; Ayrıca hadisi Hârise'ye atfeden rivayet eden muhaddisler de bulunmaktadır. Nitekim Bezzâr'ın (ö. 292/905) rivayeti şöyledir: عن أنس أن النبي صلى الله عليه وسلم لقي رجلاً يقال له حارثة في بعض سكك المدينة، فقال: كيف أصبحت يا حارثة؟ قال: أصبحت مؤمناً حقاً، قال: إن لكل إيمان حقیقة، فما حقیقة إیمانك؟ قال: عزفت نفسي عن الدنيا، فأظلمات نهاری، وأسهرت لیلی، وكأني بعرض ربي بارزاً، وكأني بأهل النار في النار Enes b. Malik'ten rivayet edildiğine göre Peygamber (sas) ensârdan - Hârise olduğu belirtilen- bir adam ile Medine sokaklarında karşılaştı. Peygamber (sas) Hârise'ye: "Nasıl sabahladın yâ Hârise?" diye sordu. Hârise, cevap olarak: 'Hakiki bir mümin olarak sabahladım.' dedi. Bunun üzerine Rasûlullah (sas): "Her imanın bir hakikati vardır. Senin imanının hakikati nedir?" buyurdu. Hârise ise: "Dünyadan uzaklaştım. Geceleri uykusuz, gündüzleri susuz geçirdim. Artık Rabbimin arşına açıkça bakıyor, cennetliklerin nasıl nimetlendirildiklerini ve cehennemliklerin nasıl acı çektiklerini görüyor gibiyim." dedi. Hârise'nin bu sözleri üzerine

hatalarda ısrar eden kimseler ölümden hoşlanmaz. Bu nedenle Allah Teâlâ ölüm temennisini velînin velâyeti, ölümsüzlük arzusunu da sapan kimsenin sapıklığı için şahit kılıp şöyle buyurmuştur: *“Ölçüyü düzgün tutasınız ve eksik tartmayasınız.”*¹³³ Buna göre ölüm, mertebelerin mizanı olduğu gibi fiillerin ve ahvalin de ölçüsüdür.¹³⁴ Dolayısıyla İskenderîye göre bir fiili işleyip işlememenin Allah rızasına uygun olup olmadığı ya da içinde bulunulan bir halin hakka ya da heva-i nefse göre olduğu bilinip bilinmediği zaman içinde bulunulan halleri ve fiilleri ölüme arz etmek gerekir. Buna göre hezimete uğramayan her hal ve amel haklıdır. Ölümün hezimete uğrattığı her hal ve amel ise batıldır. Zira ölüm haklıdır. Hak ise batılı hezimete uğrattır ve onu parçalar. Nitekim Allah Azze ve Celle: *بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ* *“Bilâkis biz, hakkı bâtilin başına çarparız da onun işini bitirir; bir de bakar-sınız ki bâtil yok olup gitmiştir.”*¹³⁵ *قُلْ إِنَّ رَبِّي يَنْزِلُ بِالْحَقِّ عَلَٰمُ الْغُيُوبِ* *“De ki: “Kuşkusuz rabbim gerçeği ortaya koyar; O, gayblar âlemini hakkıyla bilmektedir.”*¹³⁶ *وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَالْحَقُّ بَاتِلٌ كَانُوا يَكْفُرُونَ* *“De ki: “Hak geldi bâtil yıkılıp gitti! Zaten bâtil yıkılmaya mahkûmdur.”*¹³⁷ buyurmaktadır. Öyleyse içinde bulunulan hal veya yapılan amel hak ise ölüm onu yok edemez, çünkü o, haklıdır, ölüm de haklıdır; hak, hakkı yenilgiye uğratmaz.¹³⁸

Velîlerin ifadesi güçlüdür: İskenderî, *İnîtaf* başlığı altında Allah'ın velîlere bağışladığı en üstün mevhibelerden birisinin ifade akıcılığı ve gücü olduğunu ifade ederek bu konuda şeyhi Ebu'l-Abbâs'ın şöyle dediğini aktarır: *“Velî, ilim ve maarifle dolu olur. Onun yanında hakikatler meşhuttur. Kelamdaki akıcılığı, Allah'tan alınmış izin gibidir. Sözü nü iyice beyan etme izni verilen kimsenin sözleri insanların kulaklarına hoş gelir ve onun işaret ettiği*

Peygamber (sas) *“İsabet ettin, onun gereğini yap. Allah'ın nurlandırdığı bir kul.”* diye buyurdu. Bakınız: Ebû Bekr Bezzâr, *el-Bahrü'z-Zehhâr (Müsned)*, haz. Âdil b. Sa'd (Medine: Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2005), 13/333, (no. 6948).

¹³³ er-Rahman 55/9.

¹³⁴ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 400-401.

¹³⁵ el-Enbiya 21/18.

¹³⁶ es-Sebe' 34/48.

¹³⁷ el-İsra 17/81.

¹³⁸ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 402.

şeyler tatlı gelir.” Ona göre velî Allah’a dayanıp güvenir, Allah ile iktifa eder, ilmine kanaat eder ve O’nun şuhuduna itina gösterir. Nitekim Allah Teâlâ: وَمَنْ أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ 139 “Kim Allah’a dayanıp güvenirse Allah ona yeter.” 139 “Allah’ın her şeyi gördüğünü bilmiyor mu o?” 141 “Allah kuluna kâfi değil mi?” 140 “Rabbinin her şeye tanıklık etmesi (onlar için) yeterli değil midir?” 142 buyurur. 143

2.6. Velîlerin Kerametleri

2.6.1. Kerâmetin Anlamı

Kerâmet sözlükte “iyi, ahlâklı ve cömert olmak” manasına gelirken isim olarak da “iyilik, cömertlik” anlamında kullanılır. Terim olarak Kerâmet “Allah’ın sâlih, takvâli velî kullarından zuhur eden olağan üstü hal” şeklinde tanımlanır. 144 Dolayısıyla peygamberlik iddiası olmadan bir kişide olağanüstü bir halin ortaya çıkması kerameti, iman ve salih amel olmaksızın kişide bu halin meydana gelmesi istidracı, nübüvvet iddiasıyla meydana gelen harikulade hal ise mucizeyi ifade eder. 145 Ehl-i sünnet âlimleri velîlerin kerametinin hak ve sabit olduğunu, 146 Allah’ın velî kullarına harikulade olan kerametleri ikram etmesinin caiz ve vukuunun mümkün olduğunu söylerken 147 Mu’tezile ise buna karşı çıkar. 148

2.6.2. Kerâmetleri Temellendirmesi

139 et-Talak 65/3.

140 ez-Zümer 39/36.

141 el-Alak 14/96.

142 Fussilet 41/53.

143 İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 406.

144 Cürçânî, *Kitabu't-Ta'rifât*, 265; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri sözlüğü*, 307; Süleyman Uludağ, "Kerâmet" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2022), 265. Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 365.

145 Saduddin Mes'ud b. Ömer, Teftazânî, *Şerhu'l-Akâid* (İstanbul: Bahar Matbaası, 1973), 175.

146 Teftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, 175.

147 el-Beycurî, İbrahim b. Muhammed, *Şerhu Cevhereti't-Tevhid* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403), 153; el-Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, 499.

148 İbnu'l-Muktarah, Muzaffer b. Abdillâh el-Mısri, *Şerhu'l-İrşâd fi Usûli'l-İ'tkâd* (Rabat: Daru'l-Eman, 1435), II/778.

İskenderî velilerin kerametinin hak oluşunu ve kerametlerin zuhur etmesini mümkünattan görür. Ona göre kerametın zuhuru, ya vacip ya da müstahil olan olaylardandır. Müstahil olması batıldır. Zira müstahil akıl açısından varlığı düşünülmeıen şeydir. Kerâmetilerin varlığını takdir etmek akıl açısından muhal değildir. Aynı şekilde kerametlerin velilerin eliyle gerçekleşmesi vacip de değildir. Zira mutasavvıflar harikulade halin gerçekleşmediğı velilerin bulunduğu hususunda icma etmişlerdir. Şu halde kerâmetin gerçekleşmesi caiz olan olaylardan olduğı kesinlik kazandığına göre bunun gerçekleşmesi akıl açısından muhal değildir.¹⁴⁹

İskenderî “Peygamberlerden, velilerden ve salihlerden yararlanılmıyacağı fikrinden uzak dur. Allah onları kendisi için vesile kılmıştır. Çünkü velinin bütün kerametleri peygamberin doğruluğunun bir şahididir.”¹⁵⁰ diyerek peygamberlerin, velilerin ve salihlerin yarar sağladığını ve onlara tevessül edilebileceğini ifade eder.

2.6.3. Kerâmet Türleri

Kerâmet genelde kevnî/surî ve manevî/hakikî olmak üzere iki tür olarak ele alınır.¹⁵¹ İskenderî de kerâmeti, zahirî/hissî ve Manevi olmak üzere iki tür olarak ele alır.

Zahirî hissî kerâmet: İskenderî uzun mesafeyi kısa sürede alma, su üstünde yürüme, havada uçma, normal yolla ulaşılmıyan bazı bilgileri elde etme, az olan gıdayı çoğaltma, normali aşan bir sürede açlığa dayanma gibi pek çok hali zahiri hissî kerâmete örnek olarak verir.¹⁵²

Manevî kerâmet: İskenderî, Allah'ı hakkıyla tanıma, O'na karşı haşyet duyma, O'nun için sürekli murakabede bulunma, emir ve yasaklarını hemen yerine getirme, yakinde derin paye sahibi olma, O'na dayanıp güvenmeye devam etme O'na tevekkül edip sıdkla bağılı kalmaya devam etme gibi ma-

¹⁴⁹ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 408.

¹⁵⁰ İbn Ataullah el-İskenderî, *Tacu'l-'Arûs* (el-A'mâlu'l-Kâmile içinde), 279.

¹⁵¹ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri*, 307-308; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, 365.

¹⁵² İbn Atâullah el-İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 408; kerâmet türlerine dair bakınız: Ebû Bekr Muhammed b. İshak el-Buhârî el-Kelabâzî, *Kitabu't-Ta'arruf li mezhebi Ehli't-Tasavvuf* takdim: Abdulmun'im b. Abdülaziz es-Sıddık, (Beyrut: Merkezı Buhûsu Külliyyeti's-Safâ bi Malezyâ, 1434, 156.

bir ilavedir.” şeklindeki itiraza verdiği bir örnekle şöyle cevap verir: “Sultan, vezir hariç, bu gün kimseye izin vermedi.” denilse bu sözden vezire tabi olan meliklerin de onunla birlikte sultanın huzuruna girdiklerinin anlaşılması mümkündür. Vezire izin onlara da izin sayılır. Aynı şekilde Allah velîyi bir gayba muttali kılsa bu, onun sıdk ile peygambere tabi olması nedeniyledir. Öte yandan ayet, Allah’ın razı olmadığı kimselere gaybı bildirmeyeceğini nefyeder ve gaybı bildirdiği kimselerin ise *إِلَّا مِنْ أَمْرِي* ifadesinden de anlaşıldığı gibi razı olunan kişiler olduğunu ifade eder. Her ne kadar sıddık ve velî razı olunan kimseler olsa da ayette sadece *مِنْ رَسُولٍ* şeklinde sadece Peygamberin zikredilmesinin sebebi, onun diğerlerinden daha evla olmasıdır.¹⁵⁸

2.7. Kerâmete İnanmayı Kolaylaştıran Deliller

Velîlerin kerametlerinin inkâr edilmesine şiddetle karşı çıkan İskenderî, kerâmete inanmayı kolaylaştıran mantıksal ve naklî bir katım deliller sunar:

Velîde kerâmeti ortaya koyan asıl güç, hiçbir şeyin ağır gelmediği Allah’ın kudretidir. Bu nedenle kulun zayıflığına değil, Hak Teâlâ’nın kudretine bakmak gerekir. Buna göre velînin kerâmetini inkâr etmek Kadir-i Zülcelâlin kudretini inkâr etmek ve Hak Teâlâ’nın azametini müşahede etmeye engel bir körlüktür.

Bazen kerâmeti inkâr etmeye sebep olan şey, velîde çokça kerâmetin zuhur etmesi olabilir. Aslında kerâmetler, velîye tabi olanların tuttukları yolun doğru olduğuna tanıklık eder. İlahî bir ikram, velîye nispetle kerâmet, velînin tabi olduğu peygambere nispetle de mucizedir. Bu nedenle âlimler: “Her velînin kerameti, onun tabi olduğu peygamberin mucizesidir.” demişlerdir. Bu nedenle tabi olan velîye değil de tabi olunan peygambere bakmak gerekir.

Hak Teâlâ’nın velîlere verdiği imân, yakîn ve sıdk gibi hasletler, gayba muttali olma, su yüzeyinde yürüme ve havada uçma gibi yadırganıp inkâr edilen şeylerden çok daha büyük ve yücedir. Kerâmetleri inkâr eden kimse-nin durumu, sultanın özel bir adamına on bin dinara tekabül eden yakut dolu bir keseyi verdiğini bildiği halde bunu inkâr etmesine benzer. Hak Teâlâ imandan ve rububiyetin marifetinden daha büyük bir kerâmeti kullarına

¹⁵⁸ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 411-412.

vermemiştir. Zira haller, makamlar, evrat ve varidat, nur ilim, fatih, gayba nüfuz etme, cennet nimetleri, Allah rızası, rüyetullah velhasıl dünya ve ahiretin bütün hayırları Allah'a imanun neticeleridir.¹⁵⁹ İskenderî'ye göre Allah'tan hizlana uğrayan, O'nun yardımından mahrum bırakılan kimseler, velîlerin kerâmetini inkâr ederler. Zira ona göre Allah'ın saptırmak istediği bir kula akıl yardım etmediği gibi ilimi de ona yarar sağlamaz. Nitekim Allah Teâlâ: *فَإِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْكُمْ الْبَيِّنَاتُ "Allah bir kimseyi fitneye düşürmek isterse elbette Allah'ın iradesine karşı senin elinden hiçbir şey gelmez."*¹⁶⁰ *فَاعَلَّمُوا أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "Size açık seçik kanıtlar geldikten sonra yine de yalpalarsanız bilin ki Allah güç ve hikmet sahibidir."*¹⁶¹ buyurmaktadır. Bu nedenle haller, sözler, fiiller ve benzeri mertebeler tevkife bağlıdır. Tevfik Allah katında çokça kıymetli olduğu için Kur'an-ı Kerim'de sadece bir yerde *بِاللَّهِ عَلَيْهِ* "Benim tevfikim/başarım ancak Allah'ın yardımına bağlıdır."¹⁶² şeklinde zikredilmiştir. Ona göre kula tevfiği celbeden şey ve tevfikin alameti, bir fiili işlerken ya da terk ederken kulun fakr içinde ve sıdıkla Allah'a dönüş yapması, lezzet denizine dalması, O'nun huzurunda derin bir huzurla durması ve ebedî olarak gönlünü masivadan arındırmasıdır. Nitekim Hak Teâlâ: *وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ إِذًا* "Andolsun ki Allah size, zayıf ve çaresiz iken Bedir'de de yardım etmişti."¹⁶³ *وَالْمَسْكِينِ وَاللَّفُقَرَاءِ الصَّدَقَاتُ "Sadakalar (zekât gelirleri) ancak Yoksullar, düşkünlere...içindir."*¹⁶⁴ buyurmuştur. Şu halde ilim ve amel bağına girdiğin zaman, sana bir nur ve fetih verildiği vakit hizlana uğrayan kimsenin *وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ "Böbürlenme içinde kendine kötülük ederek bağına girdi ve şöyle dedi: "Bunun hiçbir zaman yok olacağını sanmam."*¹⁶⁵ dediği gibi deme! Allah'ın senden razı olacağı şekilde *وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ "Keşke*

¹⁵⁹ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 412-413.

¹⁶⁰ el-Maide 5/41.

¹⁶¹ el-Bakara 2/209.

¹⁶² Hud 11/88.

¹⁶³ Al-i İmrân 3/123.

¹⁶⁴ et-Tevbe 9/60.

¹⁶⁵ el-Kehf 18/35.

bağına girdiğinde, 'Mâşallah! Güç yalnız Allah'ındır' deseydin!"¹⁶⁶ diyen kimsenin dediği gibi bağına gir.¹⁶⁷

Naklî ve aklî delillerin velîlerin kerâmetlerini inkâr edenlerin görüşlerini çürüttüğünü ifade eden İskenderî bu görüşte olanların kötü akitebete uğramalarından korkulması gerektiğini ifade eder. İskenderî kerâmetlerin delillerinin sayılmayacak kadar çok olduğunu, bu konuda Ebu'l-Kasım el-Kuşeyrî (ö. 465/1072)'nin "Risâle"sinde özel bir bap başlığı altında doyurucu bilgiler verdiğini ifade etmekle yetinir.¹⁶⁸ Bazı insanların kendi zamanında yaşamayan Ma'ruf el-Kerhî (ö. 200/815-16 [?]), Serî es-Sakatî (ö. 251/865) Cüneyd-i Bağdadî (ö. 297/909) gibi zatların kerametlerini kabul ettiklerini, ancak sıra kendi zamanlarındaki velîlerin kerametlerine gelince bunları inkâr ettiklerini ifade eden İskenderî, onların ikircikli bu tavrını naklettiği Ebu'l-Hasan eş-Şazeli'nin şu sözleriyle tenkit eder: "Onlar, Musa ve İsa (as)'ı tasdik eden, zamanını idrak ettikleri Muhammed (sav)'i tekzip eden İsrailoğulları gibidir."¹⁶⁹

2.8. Kerâmetin Faydaları ve İnsanların Kerâmete Bakışı

İskenderî'ye göre kerâmet ya velî için ortaya çıkar ya da başkası için velîde zuhur eder.

Velî için kerametın ortaya çıkmasının nedeni, onun, Allah'ın kudretini, teklîğini ve birliğini tanıtmayı, O'nun kudretinin sebeplere tevakkuf etmediğini, nedenlerin O'nun kudretine tabi olup hâkim olmadığını; vasıtaların ve sebeplerin O'nun kudretinin perdeleri olduğunu ve birliğin güneşinin bulutları olduğunu bildirmesi içindir. Nitekim Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şazeli: "Kerâmetin faydası, ilim, kudret, irade ve ezeli sıfatları cemederek bunlar bir sıfatmış ve Zat-i Vahidle kaimmiş gibi yakînin Allah'tan olduğunu tanıtmak içindir. Allah'ı, nuruyla tanıyan ile O'nu aklıyla tanıyan hiçbir olur mu?"

¹⁶⁶ el-Kehf 18/39.

¹⁶⁷ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 413-414.

¹⁶⁸ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 415; Kerâmetin delillerine dair bakınız: Kuşeyrî, *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*, 499-539; Teftazânî, *Şerhu'l-Akâid*. 175-177; Beycurî, *Şerhu Cevhereti't-Tevhid*, 153-154; el-Mısri, *Şerhu'l-İrşâd*, II/782-790; Molla İhsan el-Hezarşâhî, *Mecmû'u'l-Mekâlât*, (Ankara: Sonçağ Yayınları, 2020), 118..

¹⁶⁹ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 414.

der.¹⁷⁰

Kerâmetin başkası için ortaya çıkması durumunda bunun asıl nedeni, kerâmete şahit olan kimsenin, velînin tuttuğu yolun doğru olduğunu göstermek içindir. Zira kerâmeti inkâr eden kişi, kerâmete şahit olursa kerâmeti ikrar edebilir; şayet inkârcı ise ona iman edebilir ya da kerâmetin zuhur ettiği kişi hakkında şüphe ediyorsa Allah'ın ona yaptığı ihsanı görmüş olur.¹⁷¹ Buna göre İskenderî, insanların kerâmet hakkında üç tutuma sahip olduğunu düşünmektedir.

Kerâmeti işin esası kılanlar: Bunlar, kerâmeti görünce veliyi yücelten, bulmayınca ona değer vermeyenlerdir.

Kerâmeti inkâr edenler: Bunlar kerâmet de nedir? deyip onu iradesi olan insanları aldatan bir aldatmaca olarak görenlerdir.

Kerâmeti, kabul edenler: Bunlar da kerâmeti, velî kullara verilmiş ilahî bir ikram kabul edenlerdir.¹⁷²

Sonuç

İbn Atâullah olarak meşhur olan el-İskenderî'nin tam adı Ahmed b. Muhammed b. Abdülkerim eş-Şâzelî el-İskenderî (el-İskenderânî)'dir. İskenderiye'de doğan İbn Atâullah Benî Cüzâm kabilesine mensuptur. İskenderî'nin doğum tarihi tam olarak belli değildir. Ancak araştırmacılar buna dair bir takım tahminlerde bulunmuşlardır. Başta tefsir, hadis, fıkıh, mantık felsefe ve usûl ilimleri olmak üzere islamî ilimlerde yetkin olan İskenderî güçlü hitabetiyle öne çıkmaktadır. İyi bir edip olan İskenderî'nin etkileyici üslubu başta *el-Hikemü'l-Ataiyye* olmak üzere *Letâifu'l-minen* ve *Tâcu'l-Arûs* gibi diğer eserlerinde dikkat çekici bir şekilde kendisini belli etmektedir. İbnü'l-Müneyyir, Şihabuddin el-Eberkûhî, Muhyiddin el-Mâzûnî ve Şerefeddin Abdülmü'min ed-Dimyâtî gibi âlimlerden ilim tahsil eden İskenderî, Şazeliyye tarikatının önemli şeyhi Ebü'l-Abbâs el-Mürsî ile tanıştıktan sonra tasavvufa yönelmiş ve ondan tasavvuf terbiyesi almıştır. Onun eserlerinde tasavvufî konular etkileyici, coşkun ve ilmî bir üslupla izah edilmektedir.

¹⁷⁰ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 416.

¹⁷¹ İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 416.

¹⁷² İbn Atâullah İskenderî, *Latâifu'l-Minen*, 417.

İskenderî tevbe, zühd, sabır, şükür, havf, reca, hubb, zikir, sıdk, kurb, rıza, tevekkül, nefis muhasebesi, rızık, nübüvvet, peygambere mütabaat, velâyet, akıl, şeriat-hakikat, hikmet gibi Kur'anî konuları işlerken rivayet ve dirayet tefsir yöntemini kullanmış ve onları işârî bir üslupla tefsir etmiştir. Aynı yöntem ve üslupla velâyet kavramı üzerinde duran İskenderî velâyet ile nübüvvet arasında irtibat kurar. İskenderî, velâyetin nübüvveti içerdiğini düşünür ve velîlerin kerametlerinin de nebîlerin mucizelerini desteklediğine inanır. Ona göre nübüvvet velîliğin kaynağıdır. Velîlerin nurlarının kaynağı nübüvvet nurudur. Resul-i Ekrem (sav)'in vefatından sonra Allah'a davetin zorunlu olması âlimlere onu tebliğ etme sorumluluğu yüklemiştir. Bu daveti en iyi şekilde yerine getiren de ilmiyle amel eden ve basiret sahibi velî kullardır. Allah velîleri, yoluna davet için izhar eder. İskenderî'ye göre Allah velî kullarına hem yarar sağlar hem de onları zarardan korur. İfadesi güçlü olan velîler ölümden korkmayan Allah'ın sevgili kullarıdır. Allah velîlere celâlet ve beha kisvesi giydirir. Bu onların sözünün muhatap tarafından dinlenip kabul edilmesinin önünü açar.

Velâyeti; birçok adla anan İskenderî, îman ve îkân velâyeti üzerinde durur. İskenderî Allah'a iman eden ve takvalı olan kimsenin O'nun velâyetini ve dostluğunu hak kazandığını düşünür. İskenderî'ye göre îkân velâyeti ise iman ve tevekkülü içerir. Bu tür velâyet mertebesine ulaşan velî, yakîn derecesinde kendi tevekkül dairesinden çıkıp tam bir teslimiyet ile Hak Teâlâ'ya dayanıp güvenir. İskenderî velîlerin kerametini caiz ve mümkün görür. Buna göre gerçekleşmesi caiz olan bir şeyi akıl muhal görmez. İskenderî peygamberlerin, velîlerin ve salihlerin yarar sağladığını ve bu nedenle onlara tevessül edilebileceğini savunur.

Velîde kerâmeti ortaya koyan asıl güç, kendisine hiçbir şeyin ağır gelmediği Allah'ın kudretidir. Aslında kerâmetler, ona tabi olanların tuttıkları yolun doğru olduğuna tanıklık eder. Kerâmet, velî için ilahî bir ikram olup tabi olduğu peygamberin mucizelerini destekler.

Kaynakça

Abdulkaki, Muhammed Fuad. *el-Mu'cemu'l-Mufehres li Alfâzi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1414/1994.

- Abdurrahman eş-Şerkavî. *İbn Teymiye el-Fakîhu'l-Muazzab*. Daru's-Şuruk, 1410/1990.
- Abdurrezzak el-Kaşânî. *Mu'cumu Istilâhâtî's-Sufiyye*. Kahire: Daru'l-Maarif, 1413/1992.
- Aclunî, İsmail b. Muhammed b. Abdillâh. *Keşfu'l-hafâ ve muzîlü'l-İlbâs*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1418/1998.
- Ayış, Mehmet Şirin. "Tasavvufa Yönelik Eleştiriler Bağlamında "Velâyet" Kavramının Kaynaklarda Ele Alınışı". *Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, 13/45 (2020) 37-61.
- Bağdâdî, İsmâîl b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîm el-Bâbânî. *Hediyyetu'l-Arifîn*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, 1951.
- Begavî, Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Me'ud b. Muhammed. *Şerhu's-Sünne*, thk. Şuayb el-Arnâvut-Züheyir eş-Şaviş, Dimaşk-Beyrut: el-Mektebu'l-İslamî, 1403/1983.
- Beycurî, İbrahim b. Muhammed. *Şerhu Ceohereti't-Tevhid*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1403/1983.
- Cebecioğlu, Ethem. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Cürcanî, Ali b. Muhammed eş-Şerif el-Hüseynî. *Kitabu't-Ta'rifât*. Beyrut: Daru'n-Nefâis, 1428/2007.
- Darimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman. *Sünenu'd-Darimî*. Rıyad: Daru'l-Muğnî, 1420.
- Davudî, Şemsuddin Muhammed b. Ali b. Ahmed. *Tabakâtu'l-Müfessirin*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- Demir, Osman. "Yakîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/271-273. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ebü Bekr Bezzâr, *el-Bahrü'z-Zehhâr (Müsned)*. haz. Âdil b. Sa'd, Medine: Mek-tebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, 2005.

- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as el-Ezdî. *Sünenu Ebî Davud*. thk. Salih b. Abdülaziz, Riyad: Daru's-Selam, 1429/2008.
- Ebû Tâhir Rüknuddin et-Tureysisi, *Müteşâbihü'l-Kur'ân*. thk. Abdurrahman b. Süleyman es-Sâlimî, Kahire: Ma'hadü Mahtutati'l-Arabiyye, 1436/2015.
- Erkaya, Mahmud Esad. "Tasavvufta Hakikat Kavramına Kaynak Olması Yönüyle Hârise Hadisi," *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17/2, (2017), 149-184.
- Ethem Cebecioğlu. *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*. İstanbul: Anka Yayınları, 2005.
- Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed. *el-Misbâhu'l-Munîr fî Garibi eş-Şerhi'l-kebîr li'r-Rafîû*. Kahire: Daru'l-Maarif, ts.
- Fîruzabâdî, Mecduddin Muhammed b. Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1430/2009.
- Hakîm et-Tirmizî. *Hatmu'l-evliyâ Veliliğın Sonu*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2006.
- Harrâz, Ebû Saîd. *et-Tarîk ila'llah (Kitâbü's-Sıdk)*. haz. Abdülhalim Mahmud. Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.
- Hezarşâhî, Molla İhsan. *Mecmû'u'l-Mekâlât*. Ankara: Sonçağ Yayınları, 2020.
- İbn Abdilberr, Yusuf b. Abdillah b. Muhammed, *Cami'u beyâni'l-İlmi ve fazlih*, thk. Ebu'l-Eşbal ez-Züheyri, Demâm: Daru İbnu'l-Cevzî, 1414/1994.
- İbn Acîbe el-Hasenî, Ahmed b. Muhammed. *Îkâzu'l-Himem fî Şerhi'l-Hikem*. Kahire: Daru'l-Maarif, ts.
- İbn Atâullah el-İskenderî, Ahmed b. Muhammed b. Abdülkerim. *Latâifu'l-Minen* (el-A'mâlu'l-Kâmile içinde). thk. Muhammed Nassâr-Mahmud Musrî el-Ezherî, Kahire: Daru'l-İhsan, 2019.
- İbn Ataullah el-İskenderî. *el-Hikemü'l-'Atâ'iyye* (el-A'mâlu'l-Kâmile içinde). thk. Muhammed Nassâr-Mahmud Musrî el-Ezherî, Kahire: Daru'l-İhsân, 2019.

- İbn Ataullah el-İskenderî. *Tacu'l-'Arûs (el-A'mâlu'l-Kâmile içinde)*. thk. Muhammed Nassâr-Mahmud Musrî el-Ezherî, .Kahire: Daru'l-İhsân, 2019.
- İbn Ataullah İskenderî. *Risâle fi't-Tefsîr (el-A'mâlu'l-Kâmile içinde)*. thk. Muhammed Nassâr-Mahmud Musrî el-Ezherî. Kahire: Daru'l-İhân, 2019.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Ali b. Muhammed. *ed-Dureu'l-Kamine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine*. Haydarabâd: Daru'l-Maarif'l-Osmaniyye, 1414/1993.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebu Hatim el-Bustî, *Sahihu İbn Hibbân bi Tetirbi İbn Bilbân*. Beyrut: Müessesetu'-Risâle, 1414/1993.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddin İsmâil b. Ömer b. Kesîr ed-Dimeşkî. *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru Hicr 1418/1997.
- İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed b. Yezid. *Sünenu İbn Mâce*. thk. Salih b. Abdülaziz, Riyad: Daru's-Selam, 1429/2008.
- İbnu'l-İmâd, Abdulhayy b. Ahmed b. Muhammed b. el-İmâd el-'Akrî el-Hanbelî. *Şezerâtu'z-Zeheb fî Ahbâr Men Zeheb*. Dımaşk- Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986.
- İbnu'l-Mulakkan, iracuddin Ebu Hafs Ömer b. Ali b. Ahmed el-Mısrî. *Ta-bakâtu'l-Eoliya*. Kahire: Mektebetu'l-Hanci, 1393/1983.
- Kara, Mustafa. "İbn Atâullah el-İskenderî", *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 19/337-338. TDV Yayınları İstanbul, 1999.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ, Eyyûb b. Musa, el-Huseynî. *el-Külliyât*. thk. Adnan Derviş-Muhammed el-Mısrî, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1433/2012.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemu'l-Müellfîn*. Beyrut: Muessesetu'r-risâle, 1414/1993.
- Kelabâzî, Ebû Bekr Muhammed b. İshak el-Buhârî. *Kitabu't-Ta'arruf li mezhebi Ehli't-Tasavvuf*. takdim: Abdulmun'im b. Abdülaziz es-Sıddîk, Beyrut: Merkezi Buhûsu Külliyyeti's-Safâ bi Malezyâ, 1434.
- Kuşeyrî, Abdülkerim b. Hevâzin. *er-Risâletu'l-Kuşeyriyye*. Dımaşk-Beyrut: el-Yemâne, 1435/2014.

- Muhammed Nassâr - Mahmud Mursî el-Ezherî, el-Envâru'l-Kâmile (Mukaddime), Kahire: Daru'l-İhsân, 2019.
- Mustafâ b. Abdullâh Hâcî Halife, Kâtip Çelebi. *Keşfü'z-Zunûn 'an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*. Bağdat: Mektebetu'l-Musennâ, 1941.
- Muvaffakuddin b. Osman. *Mürşidu'z-Zuvvâr ilâ Kubûri'l-Ebrâr*. thk. Muhammed Fethî Ebû Bekr, Kahire: Daru'l-Mısriyye'l-Lübnâniyye, 1415/1995.
- Muzaffer b. Abdillâh el-Mısri. *Şerhu'l-İrşâd fî Usûli'l-İ'tkâd*. Rabat: Daru'l-Eman, 1435/2015.
- Nesâî, Abû Abdirrahman, Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Sinan. *Sünenu'n-Nesâî*. thk. Salih b. Abdilaziz, Riyad: Daru's-Selâm, 1429/2008.
- Nesefî, Ebu'l-Berekât, Abdullâh b. Ahmed b. Mahmud. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakiku't-Te'vîl*. thk. Yusuf Ali Bedevî- Muhyiddin Dîb Mısto, Dımaşk-Beyrut: Daru İbn Kesîr, 1426/2005.
- Orta, Bünyamin. *el-Hikemu'l-Atâiyye'de İcâz Sanatı*. Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19/1, (Haziran 2022), 87-106.
- Özel, Ahmet Murat. "İbn Ataullah el-İskenderî'nin Allah'ın Varlığına Dair Kanıtlara Yönelik Eleştirisi". *Marife*, 13/2 (Yaz 2013), 125-138.
- Özel, Ahmet Murat. *İbn Ataullah el-İskenderînin Tasavvuf Felsefesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, 2002.
- Rağîb el-İsfâhânî. *Müfradâtu Elfazi'l-Kurân*. Dımaşk-Beyrut: Daru'l-Kalem-Daru's-şamiyye, 1433/2011.
- Rebî'î, Mevlûd. *Tefsir İbn Atâullah li Âyâti'l-Kur'ani'l-Kerim*. Tilimsan: Basılmamış Doktora Tezi, Camiatu Ebu Bekir, 1432.
- Salih Muhamed Berekât, *Cuhûdu İbn Atâullah es-Sekenderî fi't-Tefsir*. Basılmamış Doktora Tezi, Yermuk: 2012.
- Süyûtî, Ebü'l-Fadl Celâleddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî. *Hüsnu'l-Muhadara fî Tarihi Mısra ve'l-Kahire*. yy. Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabiyye, 1368/1968.

- Şeybanî, Ahmed b. Hanbel. *Müsnedu'l-İmam Ahmed*. thk. Şuayb el-Arnâvut, Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1419/1999.
- Taberî, Ebu Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Cami'u'l-Beyân 'an Te'vîl Âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru İbn Hazm, 1434/2013.
- Tay, Ömer. *Çağdaş Dönemde Hindistan'da Tasavvuf*, Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023.
- Tay, Ömer. *Nizâmettin Evliyâ ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: İlâhiyât Yayınları, 2023.
- Teftazânî, Saduddin Mes'ud b. Ömer. *Şerhu'l-Akâid*. İstanbul: Bahar Matbaası, 1973.
- Tirmizî, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre. *Cami'u't-Tirmizî*. thk. Salih b. Abdülaziz, Riyad: Daru's-Selam, 1429/2008.
- Uludağ, Süleyman. "Kerâmet" *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 25/265-268. Ankara: TDV Yayınları, 2022.
- Uludağ, Süleyman. "Velî". *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi*. 43/25-28. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Uludağ, Süleyman. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marifet Yayınları, 1999.
- Zehebî, Muhammed Hüseyin. *et-Tefsir ve'l-Mufessirun*. Kahire: Daru'l-Hadis, 1426/2005.
- Ziriklî, Muhammed Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ed-Dımaşkî, *el-E'lâm Kâmûsu Terâcimi li Eşheri'r-Ricâli ve'n-Nisâ mine'l-'Arabi ve'l-Musta'ribîne ve'l-Musteşrikîn*. Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, 1986.